

Hy het 'n boodskap oorgedra aan die Burgerkomitee vir die Bewaring van Kerkplein namens die inwoners van Swellendam, „die dorp met 'n hoofstraat wat uit 12 motorhawens bestaan”.

„Staan sterk in die stryd. Ons ken die stryd teen hardkoppige owerhede. Ons is bekend met dom, onplanmatige en verkramppte beplanning,” het hy gesê.

„Die Administrateur is deur die volk daargestel en hy moet aan hulle stem gehoor gee. Julle betaal Sybrand se salaris, hy móét na julle luister,” het mnr. Mocke onder groot toejuiging gesê.

Mnr. Mocke het gesê hy is bereid om voor die geboue te sit tot die stootskrapers en vernietigers verdwyn.

Saam met mnr. Mocke het 'n versoekskrif met 200 handtekeninge van die Afrikaners, Engelse en bruinmense van Swellendam gekom. 'n Brief van die bekende skryfster, M.E.R. aan die Eerste Minister het die pleitskrif vergesel.

Hierdie toespraak van mnr. Mocke het die kruitvat op Saterdag se protesaksie aan die brand gesteeke. Besadigde akademici het skielik vurig geword, en eerbiedwaardige grysaards het hulle bereid verklaar tot lydelike verset.

Mnr. Adriaan Mocke, skoolhoof van Swellendam. Saam met mev. Susan van Eeden, het hy hom laat ken as 'n vurige en oortuigde kampvegter vir die behoud van ons kulturele erfenis.

Foto: Hoofstad

PLEIN SAL MOOI BLY SOLANK HY BESTAAN

deur A. K. MÖLLER, Collinslaan 22, Waverley, Oggendblad (U skryf),
28.7.1975

Ek was Saterdag seker een van honderde Pretorianers wat ook 'n stem op Kerkplein wou verhef, maar nie die geleentheid daarvoor gehad het nie.

Wat daar gesê moes word, is goed en hard gesê, maar hoe ver die klanke gaan trek, sal nog gesien moet word.

Daar is een puntjie wat na my mening nie genoeg aandag gekry het nie — miskien omdat dit nie so regstreeks oor die bewaring van Kerkplein self gaan nie.

Ek is nie 'n kenner van argitektuur of 'n beoefenaar van die skone kunste nie, maar wys die man wat vir my kan sê wat is mooi en wat is lelik.

Die begrip argitektoniese skoonheid is 'n baie subjektiewe oordeel. Dit is 'n saak wat elkeen vir homself moet uitmaak. Geen argitek of ingeligte oor die argitektuur kan daarop aanspraak maak dat hy alleen weet wat mooi is nie. Hy kan iets net as mooi beskryf deur dit te baseer op sy lewensopvatting en gevoel. Net so kan elke mens in die straat dit doen.

Kyk maar na die straatveër wat die terrein rondom die Plein moet skoonhou. Selfs hy kan sê wat vir hom mooi is — so hard as wat hy wil. Die verskil is net dat hy geen sê het nie.

Dit is die man in die magsposisie wat die sê het, maar hy kan op sy beurt weer vir niemand sê wat is mooi en lelik nie.

Vir my is moderne glaspaleise soos Munitoria en die TPA-gebou onooglike gedrogte, al is hulle in sekere opsigte funksioneel.

Ek weet van skoolgeboue in die stad wat beslis nie na skole lyk nie. Daarby is hulle nie eens funksioneel nie. Hulle is daar omdat iemand iewers net so beïndruk was soos die argitek self oor sy „buitengewone” skepping.

Of die Westelike fasade van Kerkplein afgebreek gaan word of nie, sal dit vir my mooi lyk so lank as wat dit daar staan — al word dit so oordonder deur die glasgedrogte in die omgewing.

Mooi en lelik is na my siening hoe 'n mens daarvoor voel en nie hoe jy daarvoor redeneer nie — soos dit in berigte van alle kante in die afgelope twee weke se dagblaaië geblyk het.

DIE VOLKSTEM

REDAKSIONEEL, Oggendblad, 28.7.1975

DIE sterkste argument vir die behoud van Kerkplein se westelike fasade is die getal mense wat Saterdag daar saamgetrek het.

Pretorianers is mense wat nie maklik opgewonde raak oor wat in hulle stad gebeur nie. Die feit dat hulle só positief op die veldtog om Kerkplein te red gereageer het, moet vir die owerheid 'n aanduiding wees dat hy hier met 'n saak te doen het waarvoor mense sterk voel.

Dit is so dat die steun doelbewus georganiseer is en dat die pers besonder baie aandag daaraan gegee het.

Die ervaring het egter geleer dat as daar geen werklike belangstelling is nie, dit nie kunsmatig aangewakker kan word nie.

ONS VOLK KAN NOG BAKLEI

DIE TRANSVALER, 28.7.1975

ONS mense het nog nie die kuns om te protesteer afgeleer nie. Saterdag se geslaagde protesaksie op Kerkplein het dit bewys.

Die volk was toe daar. Afrikaner, Engelsman en Jood het saam geveg om die behoud van die verlede.

Paul Kruger self sou baie gelukkig wees as hy dit kon sien. Afstameling van mense wat hy slegs geken het as 'n „Uitlandervraagstuk“ het die naweek saam met stoere Boere gepleit vir die ongeskonde behoud van Kerkplein.

Van Wyk Louw het gewis iets soos Saterdag se aksie in gedagte gehad toe hy geskryf het dat geen geslag verby mag gaan sonder dat hy geprotesteer het nie.

„Kerkplein roer die harte van mense,“ het die bekende mev. Johanna Raath van die Vrouefederasie gesê. Dié funksie het Kerkplein Saterdag van 10h00 tot 14h00 weer vervul.

Oud en jonk was eendragtig. Grysaards uit die ZAR-tydperk, jong mense met lang hare en byderwetse kleredrag en kindertjies wat Vierkleure geswaai het, het saam geprotesteer.

Vanoor die hele land het hulle gekom na die „hart van Suid-Afrika“ soos oud-minister Daan Nel dit gestel het. Van Swellendam en Tulbagh en Durban en Stellenbosch en die Vrystaat.

Dié wat nie self daar kon wees nie, het boodskappe gestuur of was in die woorde van mev. Betsie Verwoerd „in die gees met julle op Kerkplein“.

Groot kanonne en kenners het ten gunste van die behoud van die wesfasade gepraat. Oor die 150 argitekte het telegramme ter ondersteuning van die Burgerkomitee vir die Bewaring en Restourasie van Kerkplein se protes gestuur.

Kort-kort het 'n spreker gedreig: „Die dag wanneer die stootskrapers opdaag om plat te stoot, sal ons voor hulle gaan lê,“ of „oor ons lewende liggame sal die stootskrapers moet ry.“

En dit het geklink asof dit hul erns is.

Oral op die plein was tafeltjies geplaas waar mense hulle name kon teken ten gunste van die behoud van Kerkplein. Toe daar teen die aand se kant getel is was daar 6 076 handtekeninge, 32 briewe 1 449 telegramme van individue en 'n verdere aantal telegramme van instansies en groepe wat meer as 1 100 mense verteenwoordig.

'n Geskatte getal van oor die 9 000 mense het in die bestek van die vier uur hul opwagting op die plein gemaak. Geoordeel aan die applous vir die sprekers was hulle byna sonder uitsondering voorstanders van die ongeskonde behoud van Kerkplein.

Toe die mosie van die Burgerkomitee só skuins ná 10h00 gelees is, was daar geen teenstem onder die menigte nie.

Die mosie lui: „Hierdie openbare byeenkoms versoek die Regering van die Republiek om toe te sien dat die geboue aan die westekant van Kerkplein in hul geheel op hul huidige plekke bewaar en versorg en in gebruik gestel word vir doeleindes wat mense na die plein sal aantrek. Ten tweede, dat die plein self herbeplan word vir gebruik deur mense.“

Mense wat wou afbreek was ook daar. Lugtig om betrap te word, het hulle 'n versoekskrif onder die skare versprei. Aan 'n uitdaging om hulle saak voor die mikrofoon te kom stel, het hulle nie gehoor gegee nie.

Die versoekskrif met die name en die boodskappe sal dié week deur 'n vrouefvaardiging na die kantoor van die Eerste Minister geneem word. „Hy is die volk se laaste appèl,” het die segsman van die burgerkomitee, mnr. Piet Muller gesê.

„EK SAL TRONK TOE VIR PLEIN’

DIE TRANSVALER, 28.7.1975

„VAT aan die historiese geboue dan vat julle aan Suid-Afrika. Ek is bereid om in die tronk te gaan sit vir die geboue.”

Hierdie vurige woorde is Saterdag op die Plein uitgespreek deur die bekende kultuurman van Swellendam in die Kaap, mnr. Adriaan Mocke. Mnr. Mocke het 'n boodskap oorgedra aan die Burgerkomitee vir die Bewaring van Kerkplein namens die inwoners van Swellendam, „die dorp met 'n hoofstraat wat uit twaalf motorhawens bestaan”.

„Staan sterk in die stryd. Ons ken die stryd teen hardkoppige owerhede. Ons is bekend met dom, onplanmatige en verkampte beplanning,” het hy gesê.

LUISTER

„Die Administrateur is deur die volk daargestel en hy moet aan hulle stem gehoor gee. Julle betaal Sybrand se salaris, hy móét na julle luister,” het mnr. Mocke onder groot toejuiging gesê.

Mnr. Mocke het gesê dat hy bereid is om voor die geboue te sit tot die stootskrapers en vernietigers verdwyn.

Saam met mnr. Mocke het 'n petisie met 200 handtekeninge van die Afrikaner-, Engelse en Kleurlinggemeenskappe van Swellendam gekom. 'n Brief van die bekende skryfster M.E.R. aan die Eerste Minister het die pleitskrif vergesel.

Hierdie toespraak van mnr. Mocke het die kruitvat op Saterdag se protesaksie aan die brand gestee. Besadigde akademici het skielik vurig geword, en eerbiedwaardige grysaards het hulle bereid verklaar tot lydelike verset.

Prof. Manie de Waal, waardige gewese voorsitter van die S.A. Akademie vir Wetenskap en Kuns, en prof. P. C. Coetzee, onder-voorsitter van die Genootskap Oud-Pretoria was maar twee van die ouer garde wat beloop het om voor die stootskrapers te gaan lê.

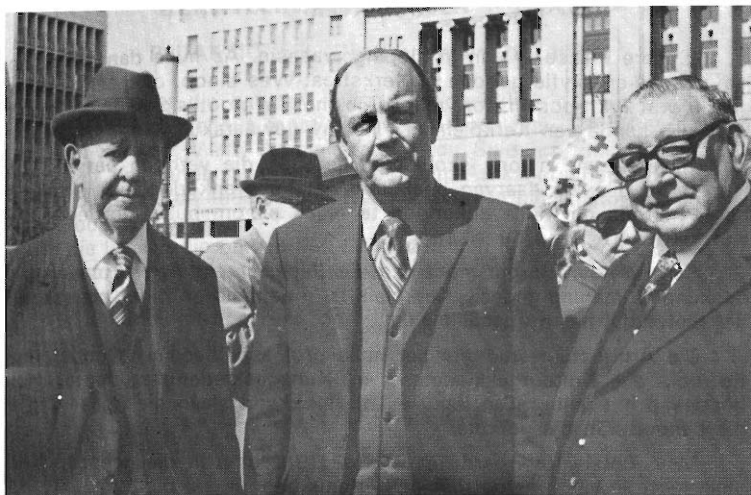
BRANDNETEL WAG OP ADMINISTRATEUR

DIE TRANSVALER, 28.7.1975

NOU wag 'n yslike brandnetel op die Administrateur, mnr. Sybrand van Niekerk. Oor die 9 000 mense het hulle Saterdag sterk uitgespreek teen die Transvaalse Provinsiale Administrasie se voorstel dat agt ou geboue op Kerkplein moet verdwyn.

Mnr. Van Niekerk sal nou moet besluit of hy die versoekskrifte, wat deur meer as 6 000 mense onderteken is, gunstig gaan oorweeg en of hy by sy „Nee”, gaan bly.

Die mense wat hulle Saterdag uitgespreek het teen die skending van die plein is beslis nie te versmaai nie. Een van hulle is die vrou van

Prof. dr. P. G. Nel, hoof van die Dept. Afrikaanse en Nederlandse Kultuurgeskiedenis, U.P., voorsitter van die invloedryke en getalsterke Pretoriase Afrikaanse Kultuurraad en hoofbestuurslid van die ewe invloedryke Genootskap vir die Handhawing van Afrikaans (GHA), was een van die hoofsprekers op die Kerkplein-byeenkoms. Langs hom staan mnr. M. C. de Wet Nel en mnr. Hans Abraham, met mev. Abraham en dr. J. Albert Coetzee effens verskuil op die agtergrond.

Foto: Fotograaf P. R. Nel, Burgerhof, h/v Minnaar- en Van der Waltstraat, Pretoria. Tel. 23176

die man wat mnr. Van Niekerk in sy huidige pos aangestel het, mev. Betsie Verwoerd.

Die eerbiedwaardige M.E.R. — vanjaar 'n eeu oud — het van Swelendam af van haar laat hoor. Só ook oud-politici soos oom Daan Nel, oom Hans Abraham en mnr. Wennie du Plessis. Merkwadig genoeg was daar ook 'n telegram van steun van 'n kollega van mnr. Van Niekerk, die Administrateur van Suidwes, mnr. Ben van der Walt.*

Oom Daan Nel, gewese Kabinetlid, was Saterdag eerste aan die beurt. „Die Plein is die tempel van die volk. Dit is die hart van Suid-Afrika.

„As u vir my sou vra of Kerkplein geskend moet word, sê ek nee, 'n duisendmaal nee. Ons is mos nie geïnteresseerd in stootskrapers en 'skryscrapers' nie?“ het oom Daan pleitend gevra.

Op sy tipiese vurige manier het oom Hans Abraham ook tot die stryd togetree. „Die beeld van Kerkplein is ingewortel in die gedagtes en dáár kan dit nie uitgestootskraper word nie. 'n Man wat wegbreek van sy geskiedenis breek ook weg van sy volk,“ het hy gesê.

„As jou moeder oud geword het en nie meer so mooi is nie, sal jy haar kop afkap en die kop van 'n mooi jong meisie op haar oorplant,“ wou mnr. Abraham weet.

KARAKTER

„Sekere mense ly aan 'n slopingswaansin. As hulle dan wil sloop, laat die vis-en-skyfie geboue in Kerkstraat-Wes sloop, of die Poyntons-gebou wat lyk soos 'n kort mannetjie met 'n groot sigaar in sy mond. Hou julle hande van Kerkplein af,” het hy gewaarsku.

Klaas Steyn, 'n jong skoolseun, het ook die verhoog betree. „Die jeug word dikwels daarvan beskuldig dat hulle ankerloos is. Is daar 'n beter metode om hulle ankerloos te maak as om hulle geskiedenis te laat verdwyn?” wou hy weet.

Prof. Alewyn Burger, hoof van die Departement Argitektuur, het sy deskundige mening gegee. „Kerkplein is 'n eenheid en moet ongeskonde behou word,” het hy gesê.

Die Argitektuur-studente het hulle professor heelhartig ondersteun. Só ook die Kultuurgeskiedenis- en Kunsgeskiedenis-studente. Hulle boodskap het gelui: „Die jeug wil nie stukkend slaan nie, maar veg vir die behoud van die geboue.”

Mev. Betsie Verwoerd het laat weet: „Met u in die gees op Kerkplein met die vaste geloof dat ons erfenis behoue sal bly.”

„Kerkplein is die simbool van 'n geordende gemeenskap in die Transvaal,” was die argitek Gawie Fagan se boodskap. Mnr. Fagan was die persoon wat Tulbagh gerestoureer het ná die aardbewing van 1969.

„Hou Administrateur persoonlik verantwoordelik,” het 'n mede-administrateur, mnr. Ben van der Walt, laat weet.

Mnr. Ben van der Walt, Administrateur van Suidwes se telegram het verder gelui: „Ondersteun onomwonde behoud van aansig van Kerkplein.” Mnr. Van der Walt was vroeër jare die L.V. vir Pretoria-Wes.

„As iemand wat ou-Kerkplein leer ken het deur my navorsing, steun ek die aksie heelhartig,” het skrywer Leon Rousseau, wenner van die CNA-prys uit Kaapstad laat weet.

Kerkplein het nie net tot die verstand nie, maar ook tot die hart van die volk gespreek. „Bewaar Kerkplein se wesfasade. Suid-Afrikaanse erfenis,” het hartchirurg, dr. Chris Barnard, laat weet.

Sangeres Mimi Coertse het ook van haar laat hoor: „Bewaar Kerkplein se karakter. Dis deel van Pretoria se geskiedenis, Pretorianers het die ou geboue lief,” het haar telegram gelui.

Van oor die hele land en vanaf verskillende instansies het die telegramme ingestroom. Altesaam 150 argitekte het hulle met die protesaksie vereenselwig. Dit was ook die amptelike standpunt van die Transvaalse Instituut van Argitekte.

Prof. P. G. Nel het namens die Pretoriase Kultuurraad se 210 geaffilieerde organisasies en 100 000 lede gepraat.

● Mnr. Sybrand van Niekerk het gisteraand gesê dat hy nog amptelik met vakansie is en dat hy in dié stadium geen kommentaar te lewer het oor Saterdag se protes op Kerkplein nie.

Opm. Dieselfde artikel onder die opskrif **Plein is nou 'n brandnetel** (ietwat verkort) in **Oggendblad**, 28.7.1975

KERKPLEIN: DINK WEER 'N SLAG

REDAKSIONEEL, Die Transvaler, 28.7.1975

DIE volkstem het die naweek in Pretoria opgeklank dat die wesfasade van die Kerkplein behoue moet bly. Mense soos mev. Betsie Verwoerd, mnr. Ben van der Walt, Administrateur van Suidwes, mnr. Wennie du Plessis en baie ander vooraanstaande Suid-Afrikaners het hul stemme gevoeg by duisende ander Suid-Afrikaners wat 'n paar historiese geboue nie gesloop wil sien nie.

In die lig van die omvang en intensiteit van die protes lyk dit na die aangewese weg dat mnr. Sybrand van Niekerk die saak in heroerweging moet neem.

Die pleidooie-stroom van oor die hele land is eenvoudig te sterk vir enige ander besluit.

PLEINSTRYD NA PREMIER

BEELD, 28.7.1975

DIE stryd om die bewaring van die Wesfasade van Kerkplein gaan nou na die Eerste Minister gevoer word ná die suksesvolle petisiedag op die plein, wat 'n oloop opgelewer het soos Suid-Afrika nog nooit geken het nie

Saterdag het 6 072 Pretorianers binne vier ure hul name gevoeg by die pleitbesorgers wat vra vir die bewaring van Kerkplein se Wesfasade, of te wel die Sewe Gedoemdes.

Die Burgerkomitee vir die Bewaring en Restourasie van Kerkplein het verder 32 briewe, 151 telegramme net van argitekte oor die hele land, 1 449 telegramme van ander mense, en 1 051 van groepe en instansies ontvang om hul mosie te steun. Dit bring die totaal te staan op 8 745.

Die mosie wat aanvaar is, lui soos volg:

„Hierdie openbare byeenkoms versoek die Regering van die Republiek om roe te sien dat:

● „Die geboue aan die westekant van Kerkplein, Pretoria, te wete die ou Nederlandsche Bank, Law Chambers, Cafe Riché, Poskantoor, Nasionale Bank, ou Munt, Kirknessgebou en die Capitol tesame met die Ou Raadsaal en Paleis van Justisie in hulle geheel, op hul huidige plekke, bewaar, versorg en in gebruik gestel word vir doeleindes wat mense na die plein sal aantrek.

● Die plein self herbeplan word vir menslike gebruik.”

Hy is baie tevrede met die manier waarop dinge Saterdag geloop het, het mnr. Piet Muller, voorsitter van die Burgerkomitee, aan Beeld gesê.

Die petisiedag is juis gereël vir 'n Saterdag omdat dit 'n dag is wat Pretorianers maar sku is om stad toe te gaan en dit duidelik sou wys hoe die wind waai. Anders kon hulle tog binne 'n week in die stad meer as 10 000 handtekeninge ingesamel het, het hy gesê.

Vandeesweek sal die Burgerkomitee al sy gegewens in statistiek omsit, die handtekeninge en telegramme netjies bind in groepe soos byvoorbeeld Pretoria- en buite-mense, verskillende ouderdomsgroepe en instansies. Dit sal dan saam met die mosie ingedien word by die Eerste Minister, mnr. John Vorster, se kantoor.

AMPSGENOTE IS VIR KERKPLEIN, TEEN SYBRAND

BEELD, 28.7.1975

DIE stryd om die behoud van Kerkplein se wesfasade het nou ook 'n stryd tussen administrateurs geword. Terwyl die man in die middel, mnr. Sybrand van Niekerk, Transvaalse Administrateur, Saterdag in Suidwes vakansie gehou het, het sy „gasheer” en ampsgenoot daar, mnr. Ben van der Walt, volle steun vir die bewaringstryd laat weet.

Die Administrateur van Suidwes het beslis en duidelik laat weet: Hou julle Administrateur persoonlik verantwoordelik vir die slooping. Mnr. Van der Walt is 'n voormalige Pretoriase L.V.

Saterdag het een ding soos 'n paal bo water gestaan: slooping sal geskied letterlik oor dooie liggame. Hulle sal bankvas voor die stootskrapers gaan lê, het party mense gesê.

Die toneelman Hannes Horne het onomwonde gesê as Moses Kottler se beeldegroep voor die bevolkingsregistrasiegebou weggeneem kon word omdat enkelinge gekla het, behoort daar geluister te word na so 'n magspoging soos Saterdag se pleinpetisie.

Mnre. M. C. de Wet Nel en Hans Abraham was twee van die hoofspreekers op Kerkplein, Sat., 26.7.1975. Die steun van hierdie twee bekende strydrosse en belangrike leiersfigure in die Nasionale Party sedert die dertigerjare was vir die Burgerkomitee 'n riem onder die hart, so ook die steun van dr. Wennie du Plessis, oud-L.V. en -Ambassadeur, administratur B. J. (Ben) van der Walt, oud-L.V. vir Pretoria-Wes en dr. J. Albert Coetzee, oud-L.V. en bekende akademikus en skrywer.

Foto: Oggendblad

GROOT MAN

Toe dr. J. P. Claasen van Queenswood sê dat die Eerste Minister 'n groot man is en dat 'n groot man die eerste sal wees om te erken as hy 'n fout gemaak het, was daar luide toejuiging.

Soos mense in die verlede saamgetrek het op die plein vir groot oomblikke in die geskiedenis, het hulle weer Saterdag bankvas gestaan toe hulle met die laaste fase begin in wat al landwyd bekend geword het as die Kerkpleinstryd.

Pretorianers het die hele oggend oor die plein gestroom, die petisies onderteken, pannekoek geëet en koffie gedrink. Daar was nooit minder as sowat 600 mense op die plein nie en daar was ook geen skaarste aan manne en vroue wat wou praat nie. Een ná die ander het hulle die mikrofoon oorgeneem, Engels en Afrikaans en selfs 'n Italiaan, ingenieurs en onderwysers, doktore, professore en ook „gewone Pretorianers.”

By die vier ingange tot Kerkplein het groot wit baniere met Bewaar Ons Erfenis en Save Our Heritage vroegoggend al die gemoedere laat hoog loop.

BOLANDERS

Tussen die skare was regter Hiemstra se seun Recht Hiemstra en Karel Bakker met plakkate wat vra: „Sybrand, wat máák jy?” Ook klein kindertjies het baniere gedra wat sê Laat My Erfenis Met Rus en Dit Is My Erfenis.

Op die plein was ook 'n handvol Bolanders wat hul gewig by die stryd kom ingooi het, en baie van die meer as 200 telegramme het gekom van dorpe oor die hele Republiek.

So was daar onder meer uit Worcester 120, uit Volksrust 28, uit Durban 360 en uit Swellendam 30. Ook die Olyfkrans-Kollege op Swellendam en die Overbergse Kleurlinggemeenskap het hul volle steun laat weet.

SKOLE

Mev. Betsie Verwoerd, prof. Chris Barnard, die Christelike Kultuur-aksie, die Departement van Geskiedenis van die Vrystaatse Universiteit, die Krugergenootskap, die Historical Society, mnr. Michal Grobbelaar, die Transvaalse Provinsiale Instituut van Argitekte, dr. P. G. (Seder) du Plessis, dr. Louis Eksteen, mnr. C. R. Swart (voormalige Staatspresident), die Stigting Simon van der Stel, Tafelberg-Uitgewers, mnr. Koos Human en Leon Rousseau (Kaapse uitgewers), die argitektuur-, beeldende kuns- en kunsgeskiedenis-studente van die Universiteit van Pretoria was onder die mense en instansies wat telegramme of briewe gestuur het.

Pretoria se skole het geskitter in hul afwesigheid. Net die Afrikaanse Hoër Meisieskool en Boys High het die Kerkplein-petisie ondersteun.

VERKAMP

Mnr. Adriaan Mocke, 'n Swellendammer wat die petisie wat M.E.R. daar begin het, kom oorhandig het, het gesê die Bolandse dorpe steun almal Pretoria in sy stryd en sê: „Staan vas.”

„Ons sal gaan tronksit vir hierdie geboue, hier gaan lelike dinge gebeur as die owerhede nie na ons luister nie. Dit sal 'n nasionale aksie wees teen onplanmatige, dom en verkramppte optrede,” het mnr. Mocke gesê.

„Ons wil die wêreld voor wees om agter te wees. Ons ly aan slopingswaan. 'n Man wat van sy geskiedenis wegbreek is 'n man wat van sy volk wegbreek. Stootskrapers is vir lelike ou geboue nie om geskiedenis weg te stoot nie,” het mnr. Hans Abraham, voormalige Kommissaris-Generaal van die Transkei gesê.

Ander kommentaar was:

● As ons nie die plein se eenheid kan behou nie, moet ons maar sloop en in die volgende paar eeue berou hê daarvoor. — Prof. Alewyn Burger.

● Pretoria se leuse is: Koop en Sloop — mev. Gwen Pretorius.

● As julle die Cafe Riché sloop, sloop julle een van die laaste kunswerke van Van Wouw aan 'n Kerkplein-gebou — dr. Hermann Rex.

● Ons hoop dat ons pleitstukke ons owerheid sal roer — mev. Johanna Raath.

NAAM VIR SO 'N MASSA?

deur MARTIE RETIEF, Beeld, 28.7.1975

EK sou nie mooi weet wat 'n mens so 'n indrukwekkende monsterring soos dié van Saterdag op Kerkplein noem nie. Of pas Vox Populi dalk vir 'n beskrywing?

Die plein het letterlik soos 'n wemelende Wie's Wie daar uitgesien. Almal was daar in persoonlike hoedanigheid, en daarom kon ek mnr. J. Barrie, voormalige Sekretaris van Inligting, raaksien, mev. Ciska Marais, pas terug van reg rondom die wêreld en „ja, natuurlik, moes 'n mens plein toe kom!”

Prof. Anna Neethling-Pohl was daar, rustigbetogend, een van die besondere Mooi Mense daar, nog 'n MM die lewenslustige Deirdre Barnard, al die pad van Durban en vol geesdrif vir die behoud (pa het selfs 'n telegram ondersteunend gestuur), en Judy van Eeden het mahulle van Swellendam se sterk gevoel ewe sterk beaam.

Die plek was vol van argitekté en met twee skrywers in die skare, P. G. du Plessis en Wilma Stockenström, het 'n mens gevoel die skrywers dink aan ander dinge ook, en ek verseker u 'n mens het Afrikaans, Engels én Duits op die gras gehoor.

MEV. R. ROER

'n Roering onder die skare het gekom toe mev. Johanna Raath, in turkoois baadjiespak en wit hoed, lewenskragtig voor die mikrofoon gaan staan. Sy ook? En hóé! „Ek het nie gekom om te protesteer nie, of om te betoog of om te demonstreer nie. Ek het gekom omdat ek geroer was.”

Mev. R. het ook die hardste mokerhou (by wyse van spreke) vir die demokrasie geslaan toe sy sê die heroorweging van 'n besluit wat geneem is, verneder nie, maar verhoog as dit die volkswil is.

Toe 1 300 onderwysers van Transvaal laat hoor dat hulle die behoud van die sewe geboue steun, toe begin 'n mens voel die volkswil laat nou van hom hoor.

LOS HUL GOED

Twee kleuters sit in die son en ogies vryf en klou besitlik aan hul plakkaatjies vas. Die een lui (in groen kryt): Bewaar ons erfenis. Die ander: (in swart kryt): Dis myne ook. Onwillekeurig kyk 'n mens na die glaskas agter die Raadsaal en jy wonder of die omies regtig aan dié kinders se erfenis gaan vat.

Elke dan en wan het die toesprake oor die mikrofoon plek gemaak vir jolige marsmusiek (nie We are marching to... nie); maar lekkerder, vir 'n wonder, was die toesprake.

Hans Abraham sê daar waar hy werk in die Poyntongebou voel dit kompleet of hy werk in 'n vet ou man wat op sy rug lê en 'n sigaar rook. Daan Nel, lank gewoon aan die daklyn van Lebowa, spreek hom

Mev. Johanna Raath, Voorsitster van die S.A. Vrouefederasie en een van die bekendste en mees hooggeagte leiersfigure onder die blanke vroue van Suid-Afrika aan die woord op Kerkplein, 26.7.1975.

Foto: Hoofstad

uit oor die stootskrapers wat plek moet maak vir skyscrapers en daarvan hou hy niks nie.

Intussen stap twee jongmanne met plakkate waarop staan: „Sybrand, wat máák jy daar,” met Oom Paul in Silhoeët, net die profiel van oom Paul wil-wil na dié van dr. Willem Punt lyk.

WORCESTER WAARSKU

En dr. Herman Rex hou ons lank — maar gefassineerd — bevange met sy interessantheide oor die geboue en die mense daaraan verbonde. „Oom” De Beer maak verskoning vir sy af en toe Engelse woord soos Square, maar hy sê ’n resitasie op wat jou laat besef die mense se harte lê vas en diep op dié Kerkplein.

Argitekte praat ook, professore, oom Manie de Waal, emeritus uit die Akademie, en daar is ’n dankbare en bewonderende sug toe die steuntelegram van Taalmonument-argitek Jan van Wijk gelees word. Ook laat baas-restoureerder Gawie Fagan van hom hoor, en Worcester waarsku dat die stootskrapers by hulle in die hoofstraat begin rol het, en nou sit hulle met twaalf motorhawens.

Altesame tienduisend mense het deur die loop van die dag die plein aangedoen, amper soveel het geteken vir die behoud.

Nou vra u wat noem ’n mens so ’n vergadering? My verstand gaan staan mos botstil by: Vox Populi?

WAAR STAAN PA?

Marietjie du Plessis het Saterdag op die ouderdom van twaalf ’n „demo” in bewaring geword. Dit kom daarvan as ’n mens se ouers langs oom Piet Muller woon.

Maar sy het moedig Kerkplein toe gegaan om pannekoek te bak. En moed het sy nodig gehad. Nie alleen was die toue bitter lank nie, maar ’n swerm bye het op die pannekoektafels toegesak en somer so koekend om die pannekoeke in die mense se hande verder beweeg.

Die mense agter die stofies het kopgehou en daar was geen ongevale nie.

Maar Marietjie se triomf was nog groter. Wat Oom Piet Muller nie kon regkry nie, het sy. Pa het plein toe gekom.

En waar staan Pa nou?

Pa, wat uit die aard uit gewoonlik die ander kant kies, kies toe die Westekant.

EERBARE UITWEG

REDAKSIONEEL, Beeld, 28.7.1975

DIE merkwaardige byeenkoms Saterdag op Kerkplein laat min twyfel dat die owerheid die eerbare weg sou volg indien hy sy besluit herroep om die historiese wesfasade van die plein te sloop.

Kerkplein is nie somer net nog ’n plein nie; daarvoor is dit té nou verweef met die Afrikaner se vryheidstryd en met Republiekwording.

Die bewaarders het reeds sinvolle planne aan die hand gedoen wat die bewaring van die sewe westelike geboue regverdig. Daarteenoor is nog net vae planne geopper wat in elk geval die karakter van die plein onherkenbaar en onherroepelik sou verander.

Nou het ’n bykomende sterk faktor bygekom: die monsterring van die volkswil, soos Saterdag se ooploop getuig.

Die herroeping van die besluit sou nie verneder nie, soos mev. Johanna Raath beklemtoon het, maar die owerheid se aansien verhoog.

PM 'HAS DECIDED BUILDINGS MUST GO'

by KETH ABENDROTH, Rand Daily Mail, 28.7.1975

THE Prime Minister, Mr. Vorster, has given his personal instruction that buildings on the western side of Pretoria's historic Church Square must be pulled down.

I learnt in Pretoria yesterday from a top Public Works Department source that Mr. Vorster had made it clear that he was not interested in emotional movements aimed at saving the west side of the square.

Thousands of rands have already gone into the initial planning of tower blocks to replace the present buildings.

My source told me the Prime Minister had reacted to a comprehensive breakdown of the situation from his top architectural advisers.

Neither the Prime Minister nor the Administrator of the Transvaal, Mr. Sybrand van Niekerk, were available for comment yesterday.

But the official feeling is that the movement to save this side of the square has "got out of hand and become an irrational, emotional issue".

All the movement aims at saving are the Post Office building on the north-western side of the square, the old Cafe Riché, Law Chambers and the Netherlands Bank building on the south-western side.

The Post Office building is the concern of the Public Works Department. The other buildings are to be pulled down by the province to make way for extensions to the multi-headquarters building.

My source told me it had been decided to go ahead with the demolition — with the firm approval of the Prime Minister — for various reasons

It was felt the Post Office was of no particular historic, architectural or latter-day functional value.

While the Cafe Riché, the old Netherlands Bank and Law Chambers buildings were imposing, they were facades only of an architectural style still found in other historically valuable buildings in South Africa.

On Saturday 7 000 people gathered at the square to sign a petition.

The two main speakers were both former members of the Verwoerd Government,

The main address was given by Mr. Hans Abraham, retired Commissioner-General of the Xhosas.

With him was Mr. Daan de Wet Nel, former Minister of Bantu Administration and Commissioner-General of the Venda.

WILL THEY BE HEARD?

EDITORIAL, Rand Daily Mail, 28.7.1975

SOME 10 000 people, including such prominent Afrikaners as Dr. Willem Punt and former minister Daan de Wet Nel, protested in Church Square, Pretoria, on Saturday against proposed demolition of historic buildings on the square's West side. Others, like Mrs. Betsie Verwoerd, sent messages to support them. It will be interesting to see if this formidable demonstration has any greater impact than the protests against the new Censorship Act or the Garden Route freeway. Or is the official attitude still: take the decisions and to blazes with what the people want?

REGERING HET OOR PLEIN BESLUIT

HOOFSTAD, 28.7.1975

DIE man teen wie die gramskap van die anti-slopers van Kerkplein gemik is, mnr. Sybrand van Niekerk, is eintlik net die man-in-die-middel.

Die besluit oor die sloping van die wesfasade van Kerkplein, waaroor al die bohaai gaan, is deur die Regering geneem. Dit is al op 14 Junie verlede jaar deur mnr. A. H. du Plessis, Minister van Openbare Werke, bekend gemaak.

Die gevoel is dat die Transvaalse Uitvoerende Komitee dié saak nou weer 'n slag by die Kabinet aanhangig moet maak.

Die Administrateur van Transvaal wou nie kommentaar lewer nie. Hy is met vakansie.

Die waarnemende administrateur, mnr. D. S. van der Merwe Brink, wil ook nie praat nie. Mnr. Danie Hough, L.U.K., sê 'n verklaring kan dalk later ver wag word.

Mnr. Van Niekerk is in 'n onbenydenswaardige posisie. Die agitatie is teen hom gemik, maar hy is bloot die man-in-die-middel. Hy word oor 'n Regeringsbesluit uitgekryt.

Die Regering het sy besluit geneem nadat 'n komitee die toekoms van Kerkplein ondersoek het. Besware is ook voor die bekendmaking van die besluit deur o.m. die Premier, mnr. John Vorster, aangehoor.

Die gevoel is nou dat die Uitvoerende Komitee moet toesien dat die Regering weer 'n slag oor Kerkplein se toekoms besin.

Mnr. Van Niekerk het wel nie die Kerkplein-besluit geneem nie, maar hy was een van die eerste mense om die „nuwe Kerkplein“ te verwelkom. Hy het gesê dit is argitektonies en kultureel verantwoord.

Die gevoel is ook dat die geweldige agitatie oor die sloping van die wesfasade van Kerkplein nie ongemerk verby kan gaan nie. Beswart sal opnuut deur die Regering aangehoor moet word.

PLEIN 'N SIMBOOL VAN VOLK SE WIL

deur JEANNE GOOSEN, Hoofstad, 28.7.1975

VANDAG, Maandag, 28 Julie 1975, weet die hele land hoe Pretoria voel oor die behoud van sy ou geboue rondom Kerkplein!

Saterdag vanaf 10h00 tot 13h00 het meer as 10 000 mense Kerkplein besoek om hul stemme van protes teen die voorgestelde sloping uit te bring. Duisende briewe, telegramme en poskaarte vanoor die hele land is ontvang.

Tussen die menigtes het kinders met vierkleurvlaggies en studente met plakkate met die woorde: „Sybrand wat máák jy!“, deurgevleg. Oral op die gras het bejaardes in die warm sonnetjie gesit en luister na die driftige toesprake van kultuurleiers wat vir laas nog pleit, soms verwyt en mooipraat: „Asseblief mnr. Sybrand van Niekerk, bewaar ons erfenis!“

HONDERDE

Vanuit Swellendam het 'n kultuurman gekom met honderde handtekeninge van sy dorpsgenote. Hy is mnr. Adriaan Mocke, hoof van 'n skool in Swellendam.

Hy praat warm, duidelik en opreg. Sy stemtoon bring iets terug van die voorvaders, die strydrosse en rebelle wat geglo het in die saak waarvoor hulle geveg het.

„Pretorianers, Transvalers, ek bring vandag 'n boodskap vanuit die Overberg en Boland; mense van Caledon, Swellendam, Bredasdorp, Montagu, Worcester, Tulbagh en Stellenbosch! Ons steun die stryd met die hardkoppige owerhede.

„In die verlede het dorpe en stede hulle min gesteur oor wat in die res van die land gebeur, maar nou het Kerkplein 'n simbool geword en 'n nasionale aksie teen onplanmatigheede. Die amptenary en die administrateur wat julle daargestel het, moet luister na die wil van die volk.”

SPONTAAN

Mnr. Mocke word spontaan toegejuig en as daar nog 'n Pretorianer was wat met tradisionele Transvaalse agterdog na die „man van die Kaap” geluister het, is hy oorgewen.

Mnr. Mocke wys na die geboue aan die wesfasade en sê: „Ek sê vandag, as daar aan daardie geboue geraak word, word daar aan Suid-Afrika geraak!

„Ons van die Suide sal by Transvaal staan en ons doen 'n beroep op elke man, vrou, student en kind dat ons die dae en nagte in hierdie geboue omsit sodat hulle ons met geweld in die tronk moet stop. Maar dan sal die wêreld sien met wie ons hier te doene het!”

Aan die studente sê hy: „Moenie bang wees vir die stootskrapers nie. Dis jul pappies wat die administrateur hom sy salaris betaal...”

VURIGE

Vierkant agter hom, het Pretorianers Saterdag gestaan toe mnr. Hans Abraham, afgetrede kommissaris-generaal van die Kosas, in 'n vurige toespraak gesê het dat die owerhede aan „slopingswaan” ly.

„Ons kla oor woningnood maar ons breek vinniger af as wat daar gebou word. 'n Gebou het kwalik die kans gekry om behoorlik wortel te skiet of dit word afgebreek en 'n nuwe glastempel verrys op die nóg nat fundamente.”

Mnr. Abraham het ook verwys na Poyntongebou, dié gebou waarin hy werk en wat hom aan 'n „kort mannetjie met 'n dik sigaar laat dink”. „As ek by Poyntongebou by die venster uitkyk, sien ek 'n see van geroeste dakke onder my waar vis en skyfies verkoop word.

MURE

„Waarom nie liewers hierdie geboue sloop nie. Laat staan ons geskiedenis. En as ons in Italië kom, klouter ons oor mure om 'n foto te kan neem van die Colosseum, maar hier breek ons ons eie geskiedkundige geboue af.

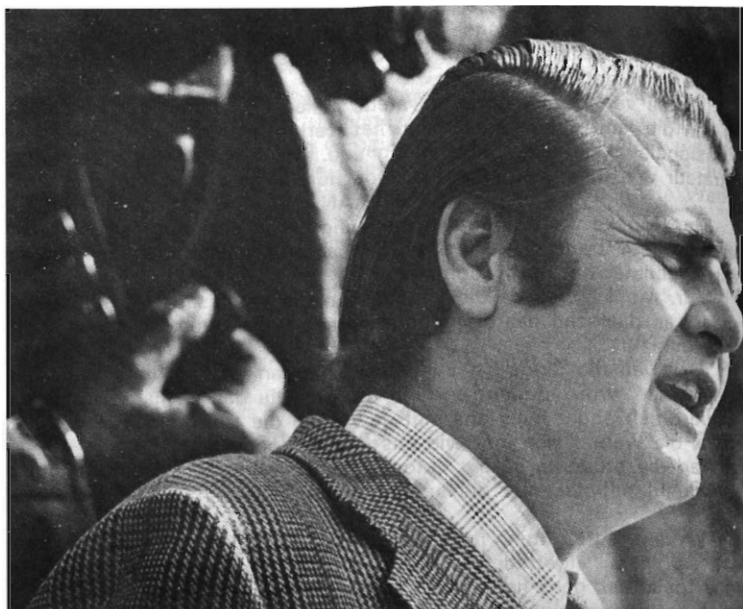
„Ons het nie hierdie geboue rondom Kerkplein gebou nie. Dis die geskiedenis self wat daaraan geboorte gegee het. Dis die vestiging van 'n Trekkersvolk waaraan ook die Engelse landgenote deel het. Dit is ook hul erfenis!”

OOM PAUL SE VOLK SÊ LOS ONS GEBOUE

deur JEANNE GOOSEN, Hoofstad, 28.7.1975

SATERDAG was 'n mooi dag op Kerkplein en 'n atmosfeer van gemeenskaptheid was duidelik dáár. Met Pretoria aan sy voete het die standbeeld van pres. Paul Kruger uitgetroon.

Onder, rondom hom, sy burgers wat oor hul sannas na vóre tuur, soos hul skepper, die beeldhouer Anton van Wouw, dit sekerlik bedoel het. Vir moeë kinders het hul ruimskoots sitplek gegee, soos in die verlede met volksfeeste toe die vlae met vreugde hier op Kerkplein gewapper het.

Mnr. Murray Schoonraad, dosent in Kunstgeskiedenis aan die Universiteit van Pretoria, wat saam met sy hoof, prof. dr. F. G. E. Nilant en 'n aantal ander kollegas en studente van U.P., in die reuse gehoor op Kerkplein was. Foto: Hoofstad

Die president sou seker lekker gevoel het as hy hier kon wees. Soms in 'n vurige of emosionele oomblik was dit maklik om jou te verbeel dat jy oom Paul goedig oog sien knip het.

Dit was ook maklik om jou te verbeel dat jy die uiltjie op die dak van die Cafe Riché hoor roep het: „Hoe-hoe-kom!”

By een van die tafels, met haar hoedjie op vir die warm son, het mej. R. Joubert, dogter van oorlede genl. Piet Joubert, boek sit en hou van mense wat kom teken vir Behoud.

Dis genl. Piet Joubert wat die hoeksteen van een van die geboue langs Kerkplein gelê het.

En hier, eenkant op 'n bankie, met pannekoek in hul hande, twee bejaarde vroue: mejj. Bets Kruger en raai... Laurika Postma, beeldhoudster wat ondermeer ook die skepper was van Krugersdorp se Paul Krugerstandbeeld. Verskeie van haar werke ook by die Voortrekkermonument.

Hulle het vroeg al gekom, om te stem en om reg te stem. „Vir wat die geboue sloop? Nee hulle moet dit los... allewêreld. Pla dit dan...

Ook skrywers daar gewees, op Kerkplein. P. G. (Seder) du Plessis, digteres Wilma Stockenström en haar man, Ants Kirsipuu (Op Afrikaans beteken dié van Kersieboom). Oorkant by die kunsvereniging was daar 'n opening van 'n pottebakkerystalling en 'n mens kon gou oorloop vir 'n „wyntjie”.

Ernstig, juis langs die peinsende gesig van 'n burger, mnr. Murray Schoonraad, van die dept. Kuns, Pretoria se universiteit.

„Sou hulle tog die geboue sloop en torings oprig? Sal pres. Kruger se standbeeld nie hier kan bly staan nie? Hy sal in donkerte gehul wees. 'n Beeldhouwerk vra om lig. Miskien,“ vra hy. „kan dit simbolies gesien word?“

Jonger as in baie jare, dr. Willem Punt, groot man, groot gees van die Stigting Simon van der Stel. Hy gesels en hy lyk gelukkiger, minder ernstig as gewoonlik. En kyk na hom. Lank. Kort-kort kyk hy na die standbeelde en na die weste, na dié geboue waarvoor hy veg. Maar hy lyk moedig.

Ook prof. P. G. Nel, voorsitter van die Afrikaanse Kultuurraad van Pretoria. Indrukwekkend: „Die Afrikaanse Kultuurraad het 45 jaar gelede bewys gelewer daarvan dat hy hom nie sal laat onderkry deur intimidasie nie. Ons sal nie swig nie. Ons veg vir 'n beginsel en ons sal voortgaan om te stry tot die Einde . . .“

O ja, en prof. F. G. E. Nilant, ook van Tukkies. Saam met hom het hy 143 handtekeninge gebring van studente van die departement Kuns van die Universiteit van Pretoria.

KERKPLEIN SIMBOLISEER AFRIKANER SE STRYD

deur JANNIE L. RAATH, Francesstraat 50, Colbyn, Pretoria, Hoofstad
(Ons lesers skryf), 28.7.1975

GEAGTE REDAKSIE — Dit doen die Afrikanerhart goed om te weet dat daar nog duisende Afrikaners is wat met trots ons pragtige geskiedkundige geboue en plekke wil beskerm en behou vir die nageslagte.

Kerkplein, dié hart, die polsslag van ons pragtige stad, Pretoria, dwing respek af, nie net by elke Pretorianer wat sy erfenis lief het nie, maar ook by duisende van ons landgenote oor die hele Republiek.

Met my verskillende wêreldreise het ons gidse met uitstralende trots op hul gesigte, hul geskiedkundige plekke aan die toeriste beskryf.

Een van die talle pleine wat ons diep beïndruk het, was die „St. Marco Square“ in Venesië. Hierdie plein stem in baie opsigte ooreen met ons Kerkplein in Pretoria. Die St. Marco Kerk die „Ducal Palace“ en verskillende ander historiese geboue, die duisende duiwe wat rustig kossies uit die toeriste se hande pik, het my laat terugdink aan ons Kerkplein in Pretoria. Sal die Italianers ooit een van hulle historiese geboue om hierdie St. Marco Plein vernietig en met 'n moderne toringgebou vervang? Hierin lê ons antwoord.

As 'n ou Pretorianer het ek elke dag vanaf die balkon van die ou Erasmusgebou op Kerkplein, waar ek my musiekatêljee vir bykans 'n kwarteeu gehad het, met 'n rustige blik op ons eie Kerkplein en die aangrensende geskiedkundige geboue laat rus, en met trots en waardering teruggedink aan die skeppers van Kerkplein. Met welke mate van kunstigheid en manneemoed hulle, hul handewerk aan hul nageslagte nagelaat het.

Die rustige skoonheid en pragtige argitektuur wat hulle geskep het, is iets waarop die Afrikaner kan trots voel en met diep respek moet waardeer. Op hierdie Plein het ons Boerenasie 'n hoofstad begin bou.

Die ossewaens het in groot getalle op die ou Kerkplein saamgetrek en honderde kerkgangers bymekaar gebring om in volle vertroue en geloof die fundamente stewig te lê waarop hul nakomelinge verder kan bou. Mag ons hul werk oonteer en afbreek?

Wat 'n jammerte tog dat ons pragtige Kerkplein misbruik word deur ons Bantoes wat die hele plein vol lê. Dit gee 'n mens die indruk van 'n slagveld. Waarom nie Kerkplein versier met kunstige bankies nie? Vervang die teerstraat regom die plein met grasperke en versier dit met struike en blommeprag en fonteintjies.

Daar is sekere klein geboutjies soos die Kafee Riché wat vervang kan word met 'n moderne gebou, maar laat ons historiese geboue soos fluweeltjies tussen die geboue behoue bly.

Menige Pretorianer betreur die vernietiging van ons Capitol Teatergebou, wat myns insiens 'n pragstuk was in ons vermaaklikheidswêreld.

Ons wil aan Hoofstad baie dankie sê vir sy wonderlike poging om ons erfenis te bewaar.

Daar is een aspek van die saak wat my groot hoop gee dat ons geskiedkundige geboue rondom Kerkplein behoue sal bly.

Ek is daarvan oortuig dat ons Eerste Minister, mnr. Vorster, 'n groot Christen is en dat die Eerste Minister die handewerk van ons stoere voorouers sal bewaar en nie toelaat dat moderne geboue dit vervang nie. Dit sal die trots van sy volk skok.

Die poskantoor kan gerestoureer word en met muur-tot-muur-matte versier word en kan omskep word in 'n ideale lushof van alles wat Afrikaans is en ons eie kultuur, kuns en wetenskap aan alle toeriste met trots vertoon.

Ek herhaal weer, verfraai liever ons Kerkplein deur die teerstrate te vervang met plantegroei, en blommeprag en fonteintjies. Maak dit 'n rustige oord van ontspanning wat die middelpunt sal wees van die mooiste stad in die wêreld: Pretoria.

Hoofstad, ons wens u alle sukses toe.

TE VEEL GEBOUE WORD AFGEBREEK

deur DS. P. W. JORDAAN (Voorsitter Krugergenootskap), Posbus 433, Pretoria, Hoofstad (Ons lesers skryf), 28.7.1975

GEAGTE REDAKSIE — Dit is verblydend om op te merk dat die Afrikaners van Pretoria uiteindelik wakker geskrik het met betrekking tot die bedreiging van Kerkplein se westelike fasade.

Daar was oorspronklik belowe dat twee geboue wel aan die westelike kant van Kerkplein behoue sou bly, en daarin het die Krugergenootskap berus. Dit is egter ter elfder ure ook teruggetrek en daar is besluit om die hele westelike deel te sloop.

Namens die Krugergenootskap wil ek daarom graag ons hartlike steun toesê aan die aksie om Kerkplein te probeer red en te behou soos hy is.

Ons het alreeds te veel van die historiese geboue van Pretoria onherroeplik verloor. Laat ons as Pretorianers Saterdag in ons massas opruk na Kerkplein om nog te probeer red wat te redde is. Ons vertrou dat elke lid van die Krugergenootskap ook sy of haar persoonlike steun aan die aksie sal bied.

Ons doen dit in die vertroue dat die Regering hierdie klein stukkie geskiedenis wat in die geboue beliggaam is, vir ons sal spaar, en dat hulle nie ook nog die weg sal opgaan van die Staatsgimnasium en ander slagoffers van „vooruitgang” nie.

Daarom pleit ons ook langs hierdie weg dat dié besluit hersien sal word, en dat Kerkplein sal bly soos by is.

VROU SE VERSOEK AAN MINISTER

deur MEV. A. WESSELS, Posbus 25062, Monumentpark, Pretoria,
Hoofstad (Ons lesers skryf), 28.7.1975

GEAGTE REDAKSIE — As vroue van die volk, en veral van Pretoria, wil ons u nader, meneer die Eerste Minister; nie met swaaiende baniere, betogings of protesoptogte nie, maar met die diepe oortuiging dat ons na u met 'n saak kom wat diep kerf in die volkshart.

Ons versoek u vriendelik dog dringend om Kerkplein in sy geheel te bewaar, en gedeeltes van slooping te red. Kerkplein — die spil waarom die speke draai — hoeveel vreugdevure is nie hier al aangesteek nie; en dan weer — hoe dikwels het 'n volk nie hier verslae en in diepe rou gestaan uit eerbied aan 'n geliefde leier wat na sy laaste rusplek geneem word nie!

Ons staan weer voor 'n kruispad. As daar gesloop word, is dit onherroeplik verby. Dis nou die Vrouemonument — Emily Hobhouse. Dis nou weer die Voortrekkermonument — Bloedrivier — Piet Retief — Dingaangeskiedenis; en hier is ons nou by Kerkplein — en daar is Paul Kruger

Meneer die Eerste Minister, laat ons hom wat in ballingskap gesterf het, nie méér verdwerg deur prestigegeboue, toringblokke en glaskaste nie. Daar is soveel ruimte vir ontwikkeling; waarom dan afbreek en vernietig wat vir so baie nog so veel beteken in so 'n kort bestaan?

DINK WEER

REDAKSIONEEL, Hoofstad, 28.7.1975

DIT was 'n magtige stem van openbare protes wat Pretoria Saterdag beleef het teen die beplande slooping van die westelike fasade van Kerkplein.

Ons glo dat daar nie net in terme van die aantal petisionarisse nie, maar ook in terme van stemme uitgebring deur verteenwoordigende kultuurorganisasies en verantwoordelike persoonlikhede, 'n goeie saak uitgemaak is waarom die behoud van Kerkplein herooreweging op die owerheidsvlak verdien.

Ons glo ook dat daar goeie rede is waarom hierdie gevoel van eensgesindheid oor 'n volksentiment nie geïgnoreer kan word nie. Hovaardige onversetlikheid was immers nog nooit kenmerk van ons owerheidsbenadering nie.

Terwyl die protesbyeenkoms in 'n gees van verantwoordelikhedsbesef gereël en ook grootliks in daardie gees plaasgevind het, is dit tog jammer dat daar die onmiskenbare ondertone van 'n politiekery by die situasie ingesluip het.

Dit is seker onvermydelik dat daar mense en instansies sal wees wat politieke munt uit die Kerkplein-geskil sal wil slaan. Wat ons betref, kan hierdie benadering die saak ter behoud van die plein niks goeds doen nie.

Hierdie openbare protes moet nie gesien word as 'n swaard wat nou bo die kop van ons Regering gehou word nie. Dit is geen afdreiging nie. Veel eerder moet dit beskou word as die geleentheid waarop die volk gewag het om op geordende wyse sy sentiment te betoon.

Handtekening teen stootskraeper:

IS AL DIÉ NAME GENOEG OM PLEIN TE RED

DIE VADERLAND, 28.7.1975

SUID-AFRIKA wag in spanning om te hoor: Was die Protesvergadering om die behoud van Kerkplein in Pretoria dalk tevergeefs? Die man met die sleutel tot die probleem, Administrateur Sybrand van Niekerk, sê hy is nog amptelik met vakansie. Hy het in dié stadium geen kommentaar te lewer nie.

Nagenoeg 10 000 mense het Saterdagoggend op Kerkplein geluister na die protes oor die voorgenome sloping van die geboue aan die wesfasade.

Maar sal die duisende telegramme, briewe en handtekeninge hond haaraf maak?

Sommige sprekers en van die organiseerders het reeds hul kommer uitgespreek dat selfs die reuseprotes van Saterdag dalk nie genoeg sal wees om die Administrateur tot ander insigte te bring nie.

● 'n Man soos mnr. Adriaan Mocke van Swellendam wat ook 'n brief van die gevierde skryfster M.E.R. saamgebring het, glo dat 'n appèl om die behoud van die geboue op die plein direk tot die Eerste Minister gerig moet word.

● Mnr. Piet Muller, voorsitter van die Burgerkomitee wat die protes georganiseer het, sê die mense moet nie gerus raak nie. Alle mense wat nog nie hul stemme of steun laat hoor het nie, moet telegramme en briewe stuur. Dit sterk sy komitee se hand.

Kollegas en oud-kollegas van mnr. Sybrand van Niekerk het die Administrateur kwaai geskasty.

● Mnr. Ben van der Walt, Administrateur van Suidwes, het laat weet hy hou mnr. Van Niekerk persoonlik verantwoordelik en sy „om-omwonde steun“ vir die behoud van die Plein beloof.

● Maar mense wat kennis van die sake het, wonder of die geweldige protesbeweging sterk genoeg is om hond haar-af te maak.

'n Vroue-afvaardiging sal dié week die duisende name en boodskappe na die Eerste Minister se kantoor neem. Hulle sal die volk se saak aan hom voorlê, „want hy is die volk se laaste appèl,“ het mnr. Piet Muller gesê.

Hy is vol vertroue dat die protes sal slaag. „As 'n man soos prof. P. G. Nel namens Pretoria se Afrikaanse Kultuurraad en 100 000 lede praat — wie kan dit dan bekostig om nie te luister nie?“

SYBRAND IS MAN IN DIE MIDDEL KABINET HET DIE SÊ OOR KERKPLEIN

DIE VADERLAND, 28.7.1975

DIE MAN teen wie die gramskap van die anti-slopers van Kerkplein gemik is, mnr. Sybrand van Niekerk, is eintlik net die man-in-die-middel.

Die besluit oor die sloping van die wesfasade van Kerkplein, waaroor al die bohaai gaan, is deur die Regering geneem. Dit is al op 14 Junie verlede jaar deur mnr. A. H. du Plessis, Minister van Openbare Werke bekend gemaak.

Die gevoel is dat die Transvaalse Uitvoerende Komitee dié saak nou weer 'n slag by die Kabinet aanhangig moet maak.

Die Administrateur van Transvaal wou nie kommentaar lewer nie. Hy sê aan DIE VADERLAND hy is met vakansie.

Die Administrateur van Transvaal, Sy Edele S. G. J. (Sybrand) van Niekerk.
Foto: T.P.A. (Inligting & Reklame)

Die waarnemende administrateur, mnr. D. S. van der Merwe Brink, wil ook nie praat nie. Mnr. Danie Hough, L.U.K., sê 'n verklaring kan dalk later verwag word.

Mnr. Van Niekerk is in 'n onbenydenswaardige posisie. Die agitاسie is teen hom gemik, maar hy is bloot die man-in-die-middel. Hy word oor 'n Regeringsbesluit uitgekryt.

Die Regering het sy besluit geneem nadat 'n komitee die toekoms van Kerkplein ondersoek het. Besware is ook voor die bekendmaking van die besluit deur o.m. die Premier, mnr. John Vorster, aangehoor.

Die gevoel is nou dat die Uitvoerende Komitee moet toesien dat die Regering weer 'n slag oor Kerkplein se toekoms besin.

Mnr. Van Niekerk het wel nie die Kerkplein-besluit geneem nie, maar hy was een van die eerste mense om die „nuwe Kerkplein“ te verwelkom. Hy het gesê dit is argitektonies en kultureel verantwoord.

Die gevoel is ook dat die geweldige agitاسie oor die sloping van die wesfasade van Kerkplein nie ongemerk verby kan gaan nie. Besware sal opnuut deur die Regering aangehoor moet word. Die beswaarmakers het nog nie bes gegee nie.

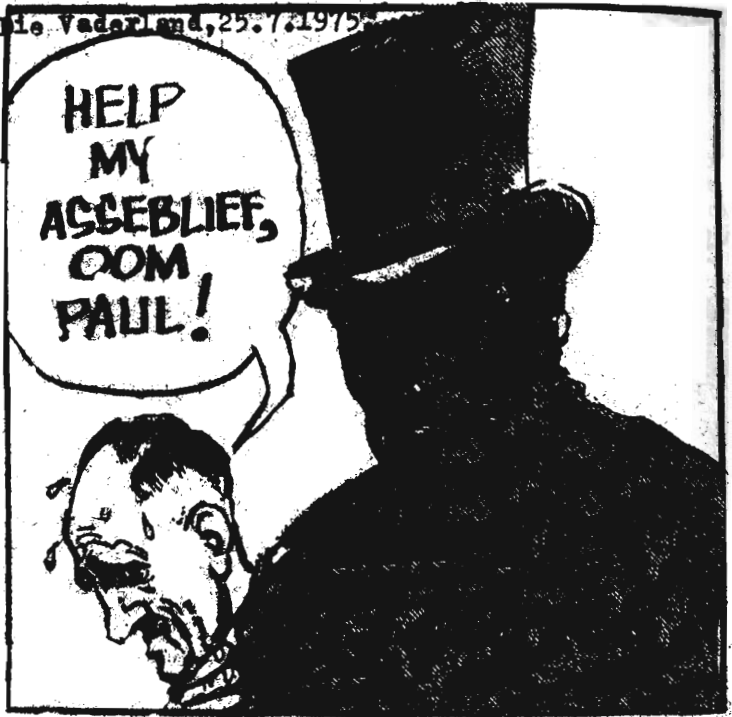

As gevolg van nuusberigte in die pers en oor die radio, onderhoude wat met die administrateur gevoer en oor die radio uitgesaai is, televisie-uitsendings en toesprake, het mnr. Sybrand van Niekerk die „sondebok“, soos hyself in die openbaar gesê het en in die koerante aangehaal is, in die uitgerekte Kerkpleinstryd geword, veral op grond van die feit dat hy hom deurgaans aan die kant van die slopers van die historiese geboue van die wesfasade geskaar het. Hierdie foto, waarop Recht Hiemstra en Karl Bakker met die twee plakkate getoon word en waarop die suidelike gedeelte van die wesfasade (eiendom van die Tvlse Prov. Admin.) op die agtergrond sigbaar is, spreek dus vir homself, so ook enkele voorbeelde van spotprente wat in Julie in koerante oor die beweerde betrokkenheid van mnr. Van Niekerk by die voorgenome sloping van die historiese geboue van die wesfasade verskyn het.

Foto: Hoofstad, Spotprente met erkenning aan Oggendblad, The Pretoria News, Die Vaderland en Hoofstad

Die Vaderland, 25.7.1975

HOOFSTAD, 29.7.1975

WAAR IS SYBRAND?

KERKPLEIN

REDAKSIONEEL, Die Vaderland, 28.7.1975

DIE protesteerders om die behoud van Pretoria se Kerkplein is geen onverantwoordelike of radikale reaksionêres nie. Dit is verantwoordelike en gesiene mense. En 'n petisie van nege duisend name is sekerlik in die omstandighede 'n sterk en belangrike aanduiding van mense se gevoel.

Dat in hierdie stadium reeds baie geld en tyd bestee is aan die nuwe plan vir die plein, is waar. Maar dis ewe waar dat die tekens van openbare misnoeë met die slopingsplan duidelik was vandat die publiek die eerste keer daarvan gehoor het.

Die owerheid sal sy verantwoordelikheid jeens die publiek geringskat as hy die hele aangeleentheid nie ernstig in herooring neem nie.

SQUARE: SYBRAND CREATES NEW FURORE

by NEIL JACOBSON, Pretoria News, 28.7.1975

THE Administrator of the Transvaal, Mr. Sybrand van Niekerk, has created yet another furore over the western facade of Church Square.

The latest row involves a statement made by Mr. Van Niekerk on a radio programme today that the western facade had no cultural or historic merit.

Historians, architects and conservationists have angrily refuted his claim.

He has already been heavily criticised over recent comments that the western facade has no architectural merit.

Mr. Van Niekerk was speaking on the programme "Monitor" on the Afrikaans service at about 7.03 a.m.

The reason he thought the western facade was not culturally or historically important was that the buildings had been built by private enterprise, and not by the State.

"Does this mean the Administrator thinks only the State can make history or culture?" asked an angry Pretoria architect today.

WRONG

"Mr. Van Niekerk said the Square is dead because the buildings are dead. He's quite wrong. It's vice versa — the buildings are dead because the Square's dead — and that's because it's used as a bus terminus.

"I know lots of people, businessmen and restaurateurs for example, who would dearly love to move on to the Square — if only they knew it was being brought back to life."

Other architects and historians agree.

Meanwhile, Mr. Van Niekerk said today he was not particularly impressed with Saturday's protest meeting on the Square.

A total of 8 745 names were gathered — 6 072 signatures, 151 telegrams from architects, 32 letters from architects, 1 449 telegrams from other people and 1 051 messages and telegrams from various bodies.

SUMMARY

The Citizens' Committee for the Preservation and Restoration of Church Square will summarise the petitions, and present them to the Prime Minister's office probably at the end of the week.

The Prime Minister was not in his office today, and could not be reached for comment.

Referring to Saturday's meeting Mr. Van Niekerk said the purpose had obviously been to demonstrate public opinion on the subject. But it was easy in an emotive atmosphere to gather a crowd and collect signatures.

And 6 000 was a small enough number of the total White population.

VIOLENCE THREAT TO PUNT

PRETORIA NEWS, 28.7.1975

HISTORIAN, Mr. Willem Punt has been threatened with physical violence over his involvement in the fight to save Church Square.

Mr. Punt is a leading member of the Citizens' Committee for the Preservation and Restoration of Church Square, which organised Saturday's protest meeting at the Square.

He was telephoned at home last week and told he would be attacked if he showed his face at the Square.

He was there on Saturday, and nothing happened.

"It's merely someone trying to impress his girl-friend," said committee spokesman Mr. Piet Muller today.

"But it's an indication of the effectiveness of the campaign. Even a person of the standard to threaten physical violence has become involved in the Square issue."

TIE WITH THE PAST

by DR. W. J. G. LUBBE, Chairman, Pretoria, Pretoria News (Readers' Letters), 28.7.1975

SIR, — Die Bond van Konserwatiewe Afrikaners wishes to join in the urgent appeals to the authorities to reconsider their decision to demolish the historical buildings on the western side of Church Square.

These buildings are an integral part of this beautiful and historical Square and should be preserved at all cost.

If these buildings are to be destroyed, the character and integrity of the Square will be irreparably damaged and a compelling visual tie with our colourful past will be lost for ever.

PUTTING BACK THE PULSE . . .

by NEIL JACOBSON, Pretoria News, 28.7.1975

CHURCH SQUARE today is a dull, dark, diesel-fumed hole — but it could be the pulsating heart of the city.

And that's just what the Citizens' Committee for the Preservation and Restoration of Church Square wants.

Even more. Thousands of Pretorians have taken the time and effort to raise their voices in the fight to save the Square. There can be no doubt they too want a heart of the city that lives — not the dead centre.

The Citizens' Committee has asked the experts to tell them just what the Square could be like, and here is the first round of ideas, from a well-known Pretoria architect.

The key to his thoughts is USE. "Preservation is negatively conservative. We must USE the Square and buildings. They're not merely facades."

The architect has given every threatened building in the western facade a function.

But first he thinks the Square itself must be redesigned. The surface must be raised to the foot of the buildings — its original level. The "ugly" toilet and council information booth, and the handrailings on the southern side, should be demolished.

Bus and car traffic should be limited. It must become a pedestrian area, covered in stone and lawns, with trees and benches.

"A human, living place, where people can walk, sit, look, drink coffee, argue, fight and court." (Betoog, baklei en vry.)

One corner of the Square — the south-east corner was particularly suitable, because of the high buildings — could be used as turning point for buses and for tourist bus parking.

Paul Kruger and Church streets should run dead at the Square. The end sections could be used for taxis and service vehicles.

And the buildings . . . instead of crumbling into weary heaps of dust and stone before the bulldozers, each could function vitally — and again be part of the lifebeat of Pretoria.

- The Old Netherlands Bank: Permanent and circuit art exhibitions could be held there. An open space next door could be developed, where art could be displayed under oak trees.

- The Law Chambers: This building could be used as information centre. Display cases for all the city museums and places of interest could be put there. It could also house toilets and restrooms.

- Cafe Riché: A hotel or offices could be established upstairs, as well as a restaurant.

An open-air cafe could operate on the ground floor, with an orchestra podium on the existing verandah roof.

- The Post Office: This could remain as Pretoria's central post office.

- The Nasionale Bank: The top floor could be used as a Post Office and stamp museum, with a branch of a commercial bank below, shops and a travel agency.

- The ZAR Mint: A permanent exhibition relating to the Transvaal gold fields and a mint collection could be on display on the top floor, with a travel agency, shops, a coffee bar and open air cafe below.

- The Kirkness building: Space could be provided on the top floor for hobbies exhibitions. Shops and a travel agency could be established below.

That's how one expert sees it. And his Church Square would be one of life and atmosphere.

"But the western facade must stay. The buildings are irreplaceable. We do not have the craftsmanship and the patience to do such work today."

But only the Government has the final decision. The Cabinet has the noose in its hands. It can drop it and extend its hands to give Church Square back to the people — or it can strangle it into a lifeless, dead centre.

The public demands —

A SQUARE DEAL

by NEIL JACOBSON, Pretoria News, 28.7.1976

PIET MULLER, Afrikaans publisher, is the spokesman for the Citizens' Committee for the Preservation and Restoration of Church Square — in his own words, "nothing more, nothing less."

After getting his degree at the University of the Orange Free State, he has turned down a bursary in philosophy to Amsterdam, and opted for journalism. He later went into publishing.

He's a man with an intense belief in the importance of conservation — nature and environment.

In TALKING POINT today, he spells out just what the Citizens' Committee is and what it hopes to achieve. NEIL JACOBSON reports:

Q.: Mr. Muller, what was the chain of events that led to the formation of the Citizens' Committee?

A: The whole thing was engineered by the Suiderkruis Voortrekker Kommando, last November, when a couple of junior Rapportryers handed to us parchments — nicely printed sepia prints of Church Square. We mailed 1 000 of these prints to prominent Pretorians and the response was amazing.

Then, at the turn of the year, it was decided to take it further. We approached the Pretoria Kultuurraad to stage a public meeting.

After various difficulties, I was given the job of convening a citizens' committee. We invited 30 people from all walks of life — and the response was remarkable. Chance put a wonderful committee in the way; all volunteers and all raving to do something for the Square.

We all felt that the Provincial Administration had not played the game in presenting the case of the public to the Government. The Government was asked to condone something the Provincial Administration had already decided on, without telling the Government what people felt about it.

We decided to give it two weeks. More than that would have been too long — time for the machinery to squash people to have been put in motion.

Q: Just why does the committee want to save Church Square?

A: We've reached the stage where we should be worried about the quality of life, not the standard of living. Up to now one could buy a weekend farm and escape any rigours of city life, but we can't go on. We've got to create an urban environment in which we can LIVE. People live in European cities, but in most American cities — like South Africa — people work there and flee at weekends.

That's why I feel Church Square is important. It's part of the urban environment. Breaking it down and putting up skyscrapers would be part of the dehumanising process.

Q: Was Saturday's meeting on the Square a success?

A: Yes. We can now present our case to the Prime Minister. He's the final judge of appeal. We'll put the signatures in an orderly form. It's no good handing the Prime Minister the box of signatures, telegrams and messages. We'll take the salient points out and use the rest as backup material.

As I've said, we don't even want to worry him personally. We'll just hand it in at his office. Then we'll decide whether the committee should disband, or become a permanent thing.

Q: So you don't want to see the Prime Minister in person?

A: I don't think we could gain anything by it. What more could we tell him than the people are against demolition?

Q: Do you think you have a chance of success?

A: I think we have a good chance. But in matters of this nature one cannot expect an immediate response. It's a percolation process, it might take a year, 18 months, but we are confident this could be the turning point.

Q: Does the committee have any alternative plans?

A: Our first task was to convene the meeting. The committee's only three weeks old; you can't expect much ahead planning.

Q: Will you try and see Sybrand van Niekerk, Administrator of the Transvaal?

A: I think we might send him a copy of the motion calling for a national competition to redesign the Square. But if he says he wants to see us, we'd be willing. But he has made his point so strongly in the past two weeks that he is not willing to listen to, or see us. It's a pity... but we'd see him anytime.

Q: Some people have said if the campaign fails, they'll go to the extremes of standing in front of the bulldozers. What do you think of this?

A: That would be the last, extreme resort. But I'm sure there are people willing to do it. It might sound theatrical, but it'll get the point across.

Q: What is your opinion of the Pretoria News opinion poll, which was totally independent of the committee?

A: I cannot think of any newspaper having carried something like that before. The Pretoria News has really proved itself as being an integral part of the city. The response was fantastic. It should be regarded as an objective and accurate poll.

Q: If your campaign is successful, will the committee get involved in redesigning the Square?

A: No. That's not our job. We think the Provincial architects are a good lot; there's no reason it should be taken away from them. But they should be given a new brief: Redesign the Square, but save the whole facade.

Q: Allegations have been made that the Herstigte Nasionale Party (HNP) is behind the committee. What do you say to that?

A: It's such obvious nonsense. How could I, with my well-known ideas, as well as a man like Professor Gluck, born in an Israel kibbutz, be accused of being tools of the HNP? We're not interested in politics, just saving the Square.

Note there was an even balance between English and Afrikaans speeches at the meeting. That was quite natural, quite unintentional. Church Square is the only place in South Africa where all nations came together, and the amazing part is that everything forms a unit. Take away one building and the facade crumbles.

There's been Afrikaners, Britons, Germans, Dutch and Jew — all have had their moments on the Square. It's created a unity in the structure of South Africa. That's why the Square's important not only for cultural and historical reasons.

OVER TO THE PM

EDITORIAL, Pretoria News, 28.7.1975

SATURDAY'S mass meeting on Church Square should have finally resolved any doubts the Government might have had about the strength of public opposition to its plans to demolish the Square's west facade. Both in numbers and in its truly representative nature it was a rare and remarkable demonstration of civic solidarity on an issue that has deeply stirred the people.

The mass meeting's plea for the preservation of the west facade is now to be presented to the Government. It is difficult to believe that the Prime Minister, Mr. Vorster, with his sense of history, his respect for tradition and his sensitivity to public opinion, will ignore it, or will even wish to do so. Only good can come from an announcement that the Government will now join the people in reviewing the whole situation.

VAN NIEKERK COOL OVER PETITION

STAR, 28.7.1975

THE Administrator of the Transvaal, Mr. Sybrand van Niekerk, is not particularly impressed by Saturday's protest meeting on the future of Pretoria's Church Square collection of signatures for a petition to the Prime Minister.

He was not present to hear the speeches in favour of retaining the square's western facade but could not conceive of motivations being offered that had not already been laid before and considered by the Government's Church Square committee.

The purpose of the protest meeting had obviously been to demonstrate public opinion on the subject, but it was easy in an emotive atmosphere to gather a crowd and collect signatures.

And 6 000 signatures (the reported total gathered) was a small enough number out of the total White population.

Mr. Van Niekerk was not happy at being held personally responsible for the decision to demolish the western facade.

WELL KNOWN

The Transvaal Provincial Administration was responsible for only the southern half of the facade, and the Post Office and other Government departments for the northern half, he said.

When the province bought the old buildings on the southern half it was well known that the purpose was to demolish them and erect offices for the province. At the time there was no protest. The protests had only come after a decision had been taken.

The provincial Executive Committee had taken a stand, made its recommendations to the Cabinet, and the Cabinet had taken a decision. The Prime Minister had stated that the decision was final.

CASH OR HERITAGE?

EDITORIAL, Star, 28.7.1975

THE battle to save the historic western facade of Pretoria's Church Square — overwhelmingly supported by the public — is now a straight fight between a desire to make money (at any price) and a desire to preserve the character of an attractive city. Saturday's massive public

demonstration supporting the plan to Save the Square, plus last week's almost unanimous poll leaves no doubt at any rate that the public has had enough of mediocre town planning.

It is time officialdom at all levels took note. Too often, to the nation's cost, have they ignored public opinion. Look how the battle of the Knysna Freeway was lost, how St. Lucia got its rocket range, how the Magaliesberg got its mines, how Parktown was lost . . .

„PREMIER BESLUIT'

OGGENDBLAD, 29.7.1975

DIE ADMINISTRATEUR, mnr. Sybrand van Niekerk, wat met vakansie is het gister heeldag telefoonoproepe en ook 'n aantal telegramme en briewe ontvang, na aanleiding van Saterdag se vergadering op Kerkplein en die persberigte wat sedertdien verskyn het.

Hy het gisteraand gesê behalwe drie mense wat beswaar maak teen die sloping van die geboue is al die ander oproepe telegramme en briewe ter ondersteuning van die standpunt wat die Regering ingeneem het.

„Baie van die mense sê aan my ek moet my tog nie deur al die agitatie laat afskrik nie. My antwoord is dat dit nie ek is wat die besluit neem nie, maar die Eerste Minister,“ het mnr. Van Niekerk gesê.

DIS VOLK SE ERNS AS SO 'N PIET HELP POR

deur ALETTA GREYLING, Oggendblad, 29.7.1975

MILITANT? Hy? Nooit! Waar het jy nou al gesien 'n duiweboer kan aggressief wees.

So saam met die koer van jou duiwe neem jy self 'n goeie trapsel rustigheid en gematigheid in wat elke mens se deel behoort te wees.

Maar as jy aan sy omgewing raak, weet Piet Kerkplein Muller hoe om opstandig te raak en op 'n mooi manier so met die volkstemming saam, te baklei.

„Maar ek baklei nie,“ verontskuldig hy homself nog altyd met daardie beskaafdheid wat 'n mens laat dink hy is 'n Kapenaar maar wat hy dadelik regstel deur sy Vrystatersbors (Warden nog) uit te stoot.

„Ons het nog nooit baklei in dié hele Kerkpleinaksie nie. Ons doen net wat die Provinsiale Administrasie kennelik nog nooit gedoen het nie — ons wys aan die Regering wat ons mense voel en dink oor Kerkplein en pleit saam met hulle om die behoud van die wesfasade.“

As Saterdag se volks-makietie op Kerkplein nie 'n lekker ou boerebaklei was nie, sal ek graag ons mense wil sien wanneer hulle in Mike Holt-idioom hulle arms gaan „affight“ vir daardie agt geboue wie se lewens nou aan genade en die Eerste Minister se diskresie hang.

GEDRUIS

Want Saterdag het Piet Muller en sy mede-lede van die Burgerkomitee vir die Bewaring en Restourasie van Kerkplein gesorg dat daar uit die ooste en weste van Pretoria, uit die geleedere van Hertzogiet, Nasionale en Prog., Boer, Brit en Jood en vanuit die hele land 'n gedruis van stemme weerklink het wat beduie het dat ons mense nou nie meer wil kennetjiespeel nie . . . hulle wil nou baklei vir die instandhouding van Kerkplein.

Saterdag was 'n triomfdag vir Piet Muller en sy Burgerkomitee. En die duisende der duisende der duisende handtekeninge, die honderde telegramme, die koor van eensgesindheid oor Kerkplein was vir dié mense die kroon op maande se harde werk en die fondament waarop hulle nou hulle pleitskrif aan die Eerste Minister kan rig.

Die handtekeninge en telegramme en briewe sal nou aan ouditeure gegee word sodat dit amptelik getel en gesertifiseer en gekatologiseer kan word. Daarna sal pleitstukke opgestel word wat ná die finale goedkeuring van die Burgerkomitee aan mnr. Vorster met afskrifte aan mnr. Sybrand van Niekerk, die ministers van Openbare Werke en Kultuur-sake en die Posmeester-Generaal oorhandig sal word.

VERFOMFAAI

Dan sal daar net gewag moet word — om te sien of die wesfasade sal val of sodanig gerestoureer gaan word of dat dit ter benutting van die volk kan dien en Kerkplein weer 'n ware bymekaarkomplek vir Pretoria kan maak.

„Dit gaan hier om meer as net 'n paar geboue. Dit gaan om die besit van 'n volk. Geskiedenis staan nie net in boeke nie. Geskiedenis is die stempel wat op die omgewing afgedruk word . . . en Kerkplein het so 'n stempel,” meen mnr. Muller — 'n uitgewer van beroep en 'n vurige omgewingbewaringsman — vurig.

„Kyk hoe is Kaapstad, een van die mooiste stede ter wêreld, deur afbreking verformfaai. En hierdie geboue van ons vorm snaaks genoeg 'n eenheid en vloek nie teen mekaar nie. Die verskillende boustyle pas sowaar bymekaar in en ons moet dit so hou.”

Mnr. Muller meen sy saak is sterk ondersteun deur die land se argitekte wat in brief en stem en telegram hulle misnoeë teen sloping uitgespreek het en argitektoniese bewyse gebring het van die waarde van die geboue en die groot koste wat afbreking sal teweegbring.

„Maar man, ek voel so goed dat dit my mense van oor die hele Pretoria is wat Saterdag op Kerkplein kom skaar het. Niet net die ooste nie. Die weste. Die professore en „fitters” en „turners”, die kinders, die ou tannies met hulle hoede, die sis en satyn en crimplene. Dis ons mense

„Daar was selfs die pragtige afvaardiging van vakleerlinge van Roodepoort. Ek dink laas in die dae van Turkstra se koffiehuis was ons mense so saam aan die wriemel.”

GROENIGHEID

Moenie dink dit is net Kerkplein waarmee mnr. Muller hom bemoei nie. Sy hele omgewing speel vir hom 'n belangrike rol. Hy en die Suiderkruistak van die Voortrekkers (daar in sy voorstad Meyerspark, Murrayfield, Val de Grace), voel baie sterk oor die natuurbewaring van Morelettaspruit.

Soveel vrug het hulle positiwiteit en aktiwiteite met Moreletta al gedra dat hulle nou 'n myllange groen strook in gedagte het.

Daar word beoog om 'n simposium te hou en 'n koördinerende liggaam vir die natuurbewaring in die hele Randse gebied te stig. Die ideaal sal dan wees om 'n groen strook te hê wat strek van Rustenburg en die Magaliesberge deur tot by Moreletta, die Hennops, Jukskei en die aanlope tot by die Braamfonteinspruit.

„Ons moet nou nie meer dink dat omgewingbewaring buite die perke van 'n stad gedoen moet word nie. Ons mense leef in die stede en ons moet daar bewaar soos ons kan. Ons behou ons groenigheid maar ons moet ook nie toelaat dat ons middestede doodsmoor nie.

„Ons moet die stede nie sy warmte ontnem en dit verontmenslik nie. So 'n dooie kol — soos wat dalk met Kerkplein kan gebeur as ons geboue daar vervang word — kan wees soos 'n omloop. In die middel is hy dood en dan kring die doodsheid net verder en verder uit.”

Ons groen erfenis is inderdaad mnr. Muller se erns. Só is ons rooibruinbaksteengeboue waarin hy glo ons volk se geskiedenis en siele en wellewendheid en behoudendheid sit. En nou het die volk gewys dat dit hulle ook erns kan wees — as die regte mense soos Piet Muller net opstaan en help por.

En soos hy en sy Burgerkomitee nou por, sal selfs mnr. Sybrand van Niekerk nie maklik die kop kan wegdraai nie.

GEBOU IS NIE MEER BRUIKBAAR: SYBRAND

deur GUS CLUVER, Die Transvaler, 29.7.1975

„DIE paar ou geboue aan die westekant van Kerkplein wat aan die provinsie behoort, is vandag regtig nie meer bruikbare geboue nie. Ons sukkel al wie weet hoe lank, maar ons kry nie eens geskikte huurders daarvoor nie.”

Só het die Administrateur, mnr. Sybrand van Niekerk, gister in 'n onderhoud aan Die Transvaler gesê.

Hy sê die bioskoopmense stel nie meer belang in die Capitolteater nie. Dit voldoen nie aan die vereistes van 'n moderne bioskoopzaal nie. Dit kan ook nie in 'n skouburg omskep word nie.

Dit suidekant van die ou Nederlandse Bankgebou en die oostekant van die Capitolteater is al etlike jare gelede afgeskerm omdat dit só lelik was en 'n ontsiering vir Kerkplein geword het.

VERKWISTING

Al dié geboue is in werklikheid vir niks meer geskik nie, afgesien daarvan dat hulle op baie waardevolle grond staan. Dit is eintlik 'n verkwisting van grond om sulke geboue daarop te hê. Die feit is dat dié geboue selfs nie in bruikbare geboue omgeskep kan word nie.

Dit is dooie geboue en omdat dié geboue dood is, kan Kerkplein nie lewe nie.

Mnr. Van Niekerk beklemtoon dat die ou geboue wat ook deel van westelike fasade van die plein uitmaak, maar noord van Kerkstraat geleë is, met die provinsie niks te doen het nie.

Dit ressorteer onder die Departemente van Poswese en Openbare Werke.

Toe die Kabinet oor die sake besluit het, het hy Transvaal geraadpleeg oor die provinsie se geboue, maar nie oor die ander geboue aan die westekant van die plein nie.

TEN GUNSTE

Die Provinsiale Administrasie was sterk ten gunste van die Kerkpleinplan wat in 1965 deur die Kabinet goedgekeur is. Dit het voorsiening gemaak vir twee groot toringgeboue — die hoogste geboue in die stad — wat simbolies sou wees van die oppergesag van die staat.

Die komitee wat vir die ontwerp verantwoordelik was en wat die Kabinet van raad bedien het, het egter besluit om af te sien van die toringgeboue. Laer geboue gaan nou opgerig word juis om 'n beter estetiese eenheid en argitektonies 'n verantwoordiger gebouekompleks te verkry.

Die Uitvoerende Komitee het hierdie nuwe plan onvoorwaardelik aanvaar. Die geboue wat aan die een kant op die poskantoor se terrein

en aan die ander kant op die provinsie se grond opgerig gaan word, sal 'n eenheid vorm en voorstelle word nou ondersoek waarvolgens die geboue nie hoër as sewe verdiepings aan die plein se kant sal wees nie.

Die agterste dele van die geboue sal miskien 'n paar verdiepings hoër wees. Daarby sal die geboue gewis nie glas-en-betonpaleise wees nie, maar sal 'n afwerking hê wat op simpatieke wyse by die argitektuur van die Ou Raadsaal en die Paleis van Justisie sal aanpas.

Die betrokke argitekte is baie bewus daarvan dat die nuwe westelike fasade van Kerkplein 'n waardige bydrae tot die plein moet wees.

In antwoord op 'n vraag het mnr. Van Niekerk gesê dat groter geboue om Kerkplein uit die aard van die saak meer mense daarheen sal lok en lewe na die plein sal terug bring. Ondersoek word nog ingestel na die benutting van die grond se verdiepings van die nuwe geboue. Dit sal nie noodwendig kantore wees nie.

Hy sê wat die Administrasie betref, het die hele skema sy ontstaan in 1949 gehad. Daar is toe besluit om die terrein omgrens deur Kerkplein, Pretorius-, Bosman- en Kerkstraat aan te koop vir die oprigting van 'n nuwe hoofkantoor vir die Provinsiale Administrasie.

Daar is op dié terrein besluit juis omdat die administrasie nie die Ou Raadsaal se gebruik as raadsaal op die spel wou plaas nie deur met sy nuwe hoofkantoor heeltemal weg te beweeg.

Nou dat die finale stadium van die ontwikkeling bereik word, is daar mense wat verwag dat die besluit wat in 1949 geneem is, sy beslag in 1965 verkry het en verlede jaar finaal bevestig is, nog 'n keer deur die Regering oorweeg moet word.

Betreffende die waarde wat die Provinsiale Administrasie aan die bewaring van geskiedkundige oudhede heg, verwys mnr. Van Niekerk na die omvattende restourasie van die Ou Raadsaal wat teen groot koste en eers ná heelwat navorsing herstel is soos dit in die tyd van Paul Kruger was.

„KABINET MOET NOU BESLUIT

DIE TRANSVALER, 29.7.1975

DIE ADMINISTRATEUR, mnr. Sybrand van Niekerk, wat met vakansie is, het gister heeldag telefoonoproep en ook 'n aantal telegramme en briewe ontvang, na aanleiding van Saterdag se vergadering op Kerkplein en die persberigte wat sedertdien verskyn het.

Hy het gisteraand gesê behalwe drie mense wat beswaar maak teen die slooping van die geboue, is al die ander oproepe telegramme en briewe ter ondersteuning van die standpunt wat die Regering ingeneem het.

„Baie van die mense sê aan my ek moet my tog nie deur al die agitatie laat afskrik nie. My antwoord is dat dit nie ek is wat die besluit neem nie, maar die Eerste Minister,“ het mnr. Van Niekerk gesê.

SYBRAND SE SPIOENE DOEN VERSLAG

BEELD, 29.7.1975

HOEWEL mnr. Sybrand van Niekerk, Administrateur van Transvaal, Saterdag in Suidwes was toe Pretorianers en ander mense uit verskeie dele van die land op Kerkplein vergader het in 'n laaste poging om die slooping van die Wesfasade te keer, het hy waarnemers daar gehad wat aan hom berig het hoe sake verloop het.

Mnr. Van Niekerk is gister genader oor sy gevoelens ná afloop van Saterdag se toeloop van belangstellendes en ondersteuners na Kerkplein. Volgens berig wat hy van sy waarnemers ontvang het, was daar ook mense wat téén die vertoë gestem het, het hy gesê. Daar was ook nooit meer as sowat seshonderd mense op 'n slag op die plein byeen nie, is aan hom gesê.

STANDPUNT

Gister het mnr. Van Niekerk gedurig telefoonoproepe en telegramme ontvang om hom te vra hoe hy nou oor die sloping van die Wesfasade voel, wat hy van Saterdag se massa-opkoms dink en of hy sy standpunt oor die ou geboue verander het.

Hoekom dit is, weet hy nie. Die regte persoon om te vra of die besluit oor sloping heroorweeg gaan word, is die Eerste Minister self. Dit is 'n Kabinetsbesluit dat die geboue gesloop moet word, maar vanweë koerantberigte word alles aan sy adres gerig, het hy gesê.

Die Provinsiale Raad het nie die besluit geneem nie, maar die Administrasie het in 1949 by die saak betrokke geraak toe die blok tussen Parlement-, Pretorius-, Bosman- en Kerkstraat opgekoop is vir die oprigting van die Provinsiale Gebou.

REAKSIE

Toe reeds het dit bekend geword dat die ou geboue waaroor die herrie nou losgebars het (Cafe Riché, Law Chambers, die Ou Nederlandsche Bankgebou en die Capitol-teater) in die slag sal moet bly vir die oprigting van hierdie gebou. Destyds het dit dieselfde reaksie ontketen.

Die besluit om hierdie blok vir die oprigting van die Provinsiale Administrasie se gebou te koop, was juis die vrees dat, indien die Administrasie sy sentrum elders sou maak, dit die Ou Raadsaal in die gevaar sou stel deur vertoë dat dit verskuif moet word, het mnr. Van Niekerk vertel.

Dit was dus vanweë die besluit om die Raadsaal as raadsaal te behou, dat hierdie stuk grond gekoop is. Die Raadsaal is toe deur die Administrasie gerestoureer en herrangskik soos in die dae van pres. Paul Kruger se regering. Die nuwe Administrasiegebou weerspieël weer die Republiek en die regering wat in 1961 tot stand gekom het, het hy gesê.

Daardie tyd reeds was daar besware dat Administrasie-gebou Kerkplein in die skaduwee sou stel, maar na die oprigting van die gebou (wat die argiteksprys vir die beste openbare gebou ontvang het) het dit net lof ontvang en was dit die keerpunt in die lewe wes van Kerkplein en het dit ontwikkeling wes van die plein aangewakker.

Die standpunt wat oorweging gegee het dat die ou gebou plek moet maak vir die nuwe, is juis dat daar 'n beter Kerkplein geskep wil word as wat daar is, het die Administrateur gesê.

In die radioprogram 'Monitor' het mnr. Van Niekerk gisteroggend gesê dit is uiters onbillik om te sê die TPA het nie agting vir geboue van kultuurhistoriese betekenis nie. Die geboue aan die westekant van Kerkplein, wat gesloop gaan word, het in elk geval geen besondere waarde nie.

„Die Kabinet, die Regering het met groot geduld en groot verantwoordelikheid geluister na al die menings van diegene wat belang stel in Kerkplein en het besluit om 'n nuwe fasade aan die westekant van Kerkplein te skep met inagneming van al hierdie standpunte. Dis

nou nie billik om te vra dat na dieselfde argumente deur dieselfde Kabinet en Eerste Minister geluister moet word en te verwag dat 'n ander besluit geneem moet word nie.

„Nóg die Regering nóg die Provinsiale Administrasie staan onverskillig teenoor die behoud of restourasie van geboue wat geskiedkundig of kultureel 'n werklike betekenis het. Bewys daarvoor is volop: Tulbagh se restourasie, Boekenhoutfontein, die Trichardtmonument in LM, die restourasie van die slagvelde van SA en selfs wat gebeur het t.o.v. die Britse Setlaars.

„Ek is bereid om toe te gee dat dit nie hier gaan om die argitektoniese skoonheid van die geboue in die eerste plek nie, maar oor hul kultuur-historiese betekenis.”

Mnr. Van Niekerk stem egter nie saam dat die Wesfasade besondere betekenis het nie.

„Dit is geboue wat deur toevallige eienaars van die grond opgerig is sonder om werklik, sover ek kan sien of vasstel, te dink aan 'n westelike fasade vir Kerkplein nie. Dit het gegaan oor utiliteitsgeboue vir daardie tyd en die eienaars het self besluit hoe dit sal lyk.

Hy sê daar bestaan geen twyfel oor die waarde van die Ou Raadsaal en die Paleis van Justisie nie, maar die ander geboue het nie dieselfde betekenis as ons oor 100, 200 of 300 jaar daarna terugkyk nie.

PLEIN-VERTOË DONDERDAG NA PREMIER

BEELD, 29.7.1975

DIE Burgerkomitee vir die Bewaring en Restourasie van Kerkplein besluit aanstaande week of hy sal ontbind of met sy werk sal voortgaan.

Mnr. Piet Muller van die Burgerkomitee het gister gesê al die lyste en telegramme wat Saterdag en voor dit ontvang is ter steuning van die vertoë dat die plein se wesfasade behoue moet bly, sal nou na ouditeure gaan om dit te tel en te sertifiseer.

Ten Donderdag behoort daar finaliteit te wees en sal die uitslag aan die hele Burgerkomitee, wat twintig man sterk is, voorgelê word. Die vertoë aan die Eerste Minister sal dan geformuleer word.

Intussen stroom oproepe van gelukwense in en mense wat lyste wil teken, bel nog steeds. Die lyste vir ondertekening het egter gesluit, het mnr. Muller gesê.

Mnr. Willem Punt het ook gesê mense bel aaneen om te sê hulle stuur nog hul uitstaande lyste. Die woorde Mooi So, Hou Vol en Hou Moed is niks onbekends nie.

Telegramme wat gister ontvang is, sluit in dié van RAU se Studenteraad wat die vertoë steun en die hoop uitspreek dat die erfenis behoue sal bly. Dan was daar ook 'n telegram van mnr. Frans Conradie, LUK van Kaapland, wat sê daar moet geglo word in 'n wonderwerk en die behoud van die plein.

VERBETERING

Daar was ook een oproep van 'n man wat gesê het hy is 'n werker in die Poskantoor, en indien die Burgerkomitee bewus was van die rotte in die poskantoorgebou sou hulle nie vir die behoud van die ou geboue pleit nie.

Sy antwoord hierop, het mnr. Punt gesê, is dat die Burgerkomitee nie net pleit vir die bewaring van die ou geboue nie, maar ook vir die restourasie daarvan, dus die verbetering van die swak toestande.

KERKPLEIN: VOLK SAL NIE GAAN LÊ

deur D.F.H., Pretoria, Beeld (Menings van ons lesers), 29.7.1975

Ek was Saterdag een van die duisende mense op Kerkplein om te luister na die toesprake en om as protes te teken. As daar nog mense was wat neutraal oor die wesfasade gestaan het, behoort hulle nou bekeer te wees.

Die eerste ding wat my opgeval het, was die opregtheid van die sprekers. Dit was mense wat diep gevoel het oor ou Pretoria; baie van hulle het as't ware grootgeword in die stad.

As daar een ding is waaroor die hele Suid-Afrika eensgesind is, is dit oor die wesfasade. Uit Kaapland het boodskappe gekom van mense wat die stryd daar teen sloping al jare gevoer het en uiteindelik gewen het. 'n Openbare mening is in Kaapstad, Stellenbosch, Paarl, Wellington, Swellendam en elders gemonster waarvan die slopers deeglik kennis moet neem.

Ek kry die gevoel dat die wesfasade die begin is van 'n veranderende gesindheid in Transvaal, 'n gesindheid waarvan die owerhede kennis móét neem

Ons wil nie rusie maak nie, ons wil nie mense beledig en verneder nie, maar ons het 'n saak waarin ons waaragtig glo. Dis nie net ek wat in hierdie saak glo nie, maar dis die volk.

Ek is seker dat die betrokke owerhede groot genoeg sal wees om te erken dat die oorweldigende mening ten gunste van die wesfasade is, en dat hulle daarom die wense van hul volk moet respekteer en eerbiedig.

As daar in hierdie saak een groot fout gemaak sal word, dan sal dit wees om te aanvaar dat die mense wat Saterdag op Kerkplein was, die stryd gewonne sal gee. Ek waarsku teen so 'n fout. Saterdag se byeenkoms was nie die einde van 'n episode nie, maar die begin. Ons sal nie gaan lê nie, behalwe voor die stootskrapers. Die wesfasade behoort nie aan hierdie of daardie liggaam nie, dit behoort aan ons wat Saterdag op die plein was.

DIS NIE NET SYBRAND SE SKULD, SÊ DR. WENNIE

HOOFSTAD, 29.7.1975

WENNIE DU PLESSIS, gewese Administrateur van Suidwes-Afrika en kultuur liefhebber, sê hy het nie gesê dat die Administrateur van Transvaal die skuld sal moet dra as die ou geboue om Kerkplein gesloop word nie.

Gister het 'n koerant berig dat dr. Du Plessis gesê het dat as daar gesloop word, net een man daarvoor verantwoordelik gehou sal moet word. Daar is na die Administrateur van Transvaal, mnr. S. G. J. van Niekerk, verwys.

„Ek besef mnr. Van Niekerk is nie die man wat al die skuld sal kry nie. Hy is maar een van talle wat die sloplingsgedagte steun, maar ek het en sal hom beslis nie al die blaam gee nie. Hy staan in der waarheid in die middel van die konfrontasie,“ sê dr. Du Plessis.

VORSTER WAG OP PLEITSTUK

HOOFSTAD, 29.7.1975

DIE Eerste Minister, mnr. Vorster, sal na verwagting op die Kerkplein-kwessie reageer nadat hy die pleitskrif van die Burgerkomitee vir die Bewaring en Restourasie van Kerkplein ontvang het.

Mnr. Vorster se kantoor het vanoggend gesê dit is onwaarskynlik dat die Premier sal reageer alvorens hy die pleitskrif ontvang het. Oor Saterdag se saamtrek wil hy niks sê nie.

Die aanduiding is dat die Burgerkomitee sy pleitskrif teen Donderdag gereed sal hê.

Mnr. Piet Muller, 'n woordvoerder van die Komitee, het gesê alle lyste en telegramme wat die afgelope tyd ontvang is en waarin vertoë gerig word dat Kerkplein se Wesfasade behoue moet bly, tans nagegaan word.

Teen Donderdag behoort dit voltooi te wees, waarna die pleitskrif na die Eerste Minister geneem sal word.

Fout lê by mense:

DAAR SKORT NIKS MET KERKPLEIN

HOOFSTAD, 29.7.1975

„DAAR skort niks met Kerkplein nie. Die fout lê by die mense en nie by die geboue nie. Ons moet ophou om die fout dáár te soek — die fout lê by ons.”

Die man wat só praat is mnr. Clerke Scholtz, hoof van die Pretoriase publisiteitsafdeling wat jare gelede duisende mense na Kerkplein gelok het toe dit ook skielik „dood geraak” het.

„In 1962 het ons lewe na Kerkplein probeer terugbring. Ons het 'n groot karnaval gereël. Die gebied binne Andriesstraat, Pretoriusstraat, Vermeulenstraat en Bosmanstraat was vir alle verkeer gesluit. Biertuine, sithoekies, opelugrestourante en so smeer is geopen en binne 'n dag of twee het sowat 200 000 mense die nuwe aksiepunt in Pretoria besoek.”

„Pretorianers hoef nie nuwe geboue vir atmosfeer te kry nie. Dis reeds daar en die ou geboue kan, as dit nou reg benut word, omgeskep word in geboue wat waardevol kan wees.

„Kerkplein kan lewendig gemaak word en dit sal miskien raadsaam wees om die instansies wat dit wil doen, die geleentheid te gee om hulle planne vir oorweging aan die betrokke owerhede voor te lê. Dis tog die eiendom van die belastingbetalers en die volkswil tel tog seker die meeste,” sê hy.

LESER WIL SY STEM ONTTREK OOR KERKPLEIN

deur HANS VAN DER WALT, Esselenstraat, Sunnyside, Hoofstad (Ons lesers skryf), 29.7.1975

GEAGTE REDAKSIE — Die Administrateur van Transvaal het nou geen keuse meer nie. Kerkplein moet behou word soos dit is, want afgesien van diegene wat verlede Saterdag opgedaag het om teen die sloping van sekere geboue te betoog, is daar duisende wat soos hulle voel.

My werk het my die afgelope twee maande deur die land geneem. In Kaapstad het meer as een persoon gesê dat ek namens hulle moet kapsie maak teen die skending van ons geskiedkundige geboue in Pretoria.

KASTEEL

Een van hulle het na die Kasteel gewys en gesê: „Wat dink jy sal gebeur as die owerhede besluit om dit af te breek. Ons sal die wapens opneem om dit te bewaar. Pretoria het baie minder historiese geboue as die Kaap, hoe kan hulle dit wil sloop?”

Op Worcester sê 'n man dat hy nog nooit in Pretoria was nie, maar hy het foto's van die geboue gesien en vriende het hom vertel van die atmosfeer van Kerkplein. Hy voel ook dat so iets nie mag gebeur nie.

In Bloemfontein gesels ek met 'n voormalige Pretorianer. Hy voel sy sterk oor die saak dat hy sy nasionale stem nie weer wil uitbring as die geboue gesloop word nie. „Ek bly buite stemming as 'n Nasionale Party-administrasie so min vir die verlede van 'n hoofstad omgee,” sê hy.

In Durban gesels ek met 'n man wat tien jaar gelede uit Engeland hierheen gekom het. Hy was nog net met vakansie in Pretoria, maar hy sê dat dit die mooiste stad in die land is.

Pretoria se parke, standbeelde en Kerkplein het werklik karakter. Enige land se burger moet trots wees op sy verlede, maar 'n mens kan nie jongmense 'n trots gee met foto's van die verlede nie.

Hy sê in Londen en die meeste ander dorpe in Engeland word nuwe geboue by die bestaande oues aangepas. Toringgeboue word om die bestaande oues gebou. Oral in die stad is daar geboue en huise wat tot nasionale monumente verklaar is.

Wanneer so 'n gebou verklaar word, word daar 'n plaatjie op die muur aangebring sodat almal kan sien wie daar gewoon het, of wat die geskiedenis van die plek is.

Daar is min stede in Suid-Afrika wat so 'n plek soos Kerkplein het. Wat die man van Engeland betref moet dit 'n plek van feeste wees.

Die plein leen hom tot 'n bymekaarkomplek en wanneer daar iets gevier word, is die geboue van die verlede daar om die volk te laat besef dat hy 'n verlede het om op te roem.

SLOPING

Uit al die geselsies is dit duidelik dat niemand ten gunste van 'n slooping is nie. Miskien is die argitekte wat die nuwe geboue beplan ten gunste daarvan, want hulle sal geld maak uit die skending van bruikbare monumente.

Gelukkig is daar ander argitekte wat pleit vir die behoud van die Kerkplein as 'n eenheid. Hulle kyk nie net na die verlede nie, maar wil die geskiedenis bewaar vir die jeug.

Hiermee doen ek 'n beroep op mnr. Van Niekerk om sy besluit te heroorweeg.

KERKPLEIN VERBIND ONS MET VERLEDE

deur MEV. C. M. F. BARRIE, Alexanderstraat 305, Brooklyn, Pretoria,
Hoofstad (Ons lesers skryf), 29.7.1975

GEAGTE REDAKSIE — In Hoofstad van 22 Julie vra u dat u lesers by wyse van briewe aan u koerant te kenne moet gee wat hulle voel oor die slooping van die ou geboue op Kerkplein. Nou voel 'n mens 'n verpligting om dit wel te doen.

Ek het in die Boland groot geword. My vader, wat soms as tienderjarige by familie hier in Pretoria gekuier het, het ons heelwat vertel van die Pretoria van daardie jare, van sy gasvrye mense en hul rustige, waardige lewenswyse, van hul mooi wonings ens.

Hy het byvoorbeeld vertel hoe hy saam met sy oom besoek afgelê het by die ou President. Dit was vir ons as kinders te mooi as hy sy stem so diep maak as hy iets aanhaal wat president Kruger gesê het. Daarby het ons opgegroeï met die besieling van die heldemoed en onverskrokkenheid van die mense van Transvaal en die Vrystaat ten tyde van die Tweede Vryheidsoorlog — hoe hulle vir reg en geregtigheid en vir hul land alles feil gehad het.

Dit was 'n wesenlike en inspirerende deel van ons opvoeding.

Toe ons gesin ons in die jare vyftig in Pretoria kom vestig het, was dit vir my aangrypend om so veel te sien waaruit mens steeds 'n beeld kom kry van daardie stad in my kinderverbeelding.

Kerkplein, die breë strate, die Staatsgimnasium gesloop vir 'n telefoonsentrale — kan berou dit terugbring? — die dieretuin die OU MUSEUM ens., ens., het mens met ontroering laat besef hoe daar in moeilike tye, hier deur ons voorgangers 'n Europese stad gebou is.

Dit het tot mens gesprek van die heldhaftigheid van die menslike gees en hoe dit bo omstandighede kan uitstyg, hoër op van die moedigheid, optimisme en deursettingsvermoë van ons eie mense, hierdie vasberadenheid om ons Europese erfenis ook deel van Afrika te maak. Dis vir my moeilik om te beskryf die gevoel van trots en vreugde wat die sien van hierdie dinge meegebring het, vir ons en vir ons kinders.

Die Wesfasade van Kerkplein is intrinsieke deel van wat oorgebly het van oud-Pretoria. Nou wil ek vra: Het ons, die mense van nou, die reg om iets van hierdie erfenis te sloop en so te ontnem van dié wat na ons kom.

CHURCH SQUARE — 'THE SYMBOL OF PRETORIA'

by NEIL JACOBSON, Pretoria News, 29.7.1975

ONE of the many prominent South Africans who has come out in favour of preserving Church Square's historic western facade is GABRIEL FAGAN, the architect who won renown for his restoration work at Tulbagh.

A strong advocate of recycling — putting old buildings back into active use — Mr. Fagan was born in Rondebosch in the Cape. He studied architecture at the University of Pretoria.

He lived in the city for 18 years, and then started a practice in Cape Town, which he still runs.

He's a man whose opinions on Church Square are worth listening to. Staff reporter NEIL JACOBSON puts the questions:

Question: Mr. Fagan, just why is it that you have chosen to involve yourself in the Church Square issue?

Answer: I haven't really in that sense. But I feel Church Square is the symbol of the first civic settlement in Pretoria. The city grew around the Square, the first church stood there, trading was done there, it became the centre of the whole community.

Then came the Raadsaal on one side, the Palace of Justice on the other, with commercial development taking place on the other sides.

That's partially lost now, with the Reserve Bank etc., but at least we have some civic activity on the western side.

You have justice represented on the north, civil activities on the west, and the law givers on the south. If we lose one of those three symbols, the others will undoubtedly be weakened.

I don't really think people realise how important a symbol is. I lived here for 18 years — and to me Church Square symbolises Pretoria.

There is the Union Buildings — but that symbolises something completely different, union and authority, whereas Church Square symbolises the growth of the settled European community. In fact, the first real settled community in the north to that extent, certainly in the Transvaal.

Q: Do you think the Western facade buildings have any particular architectural merit?

A: No, not really. They're not particularly sympathetic architecturally, but that's not important. At least they're in scale; in that sense they're complementary.

The Netherlands Bank is actually fiddly, but it offsets the others. The thing is that the Raadsaal and the Palace of Justice stand out rather grandly. To take away the western facade would reserve that order, and destroy the historic relationship of the three functions.

We'd dwarf the Raadsaal and the Palace of Justice. They were intended to be imposing their particular function, others do offset them in their true intention.

The Netherlands Bank is quite a jewel in its own way. But it's more important to have a series of buildings, although some might be very mediocre, because in a group they mean much more. On Church Square you have a whole lot of buildings — even admitting the wretched Post Office — that mean something.

Q: You seem to feel strongly about the Post Office. Why?

A: It's a fatal mistake. The last place you want a central Post Office. You do want the counter service, where you can get stamps and your old age pension, but you don't want traffic brought in and redistributed from there. It's the very last place in a city it should be — the sort of site a Post Office should avoid, not seek.

But it seems to me you people here are struggling for a comprehensive view of where you want to go. Decisions are being taken ad hoc by the looks of it. Whether particular buildings should be retained or not is part of a much wider decision.

But if there's any doubt about whether the buildings should go, remember, demolition is irreversible. If you're not quite sure about where you're going townplanning wise, don't knock down buildings.

Q: Do you think the buildings in the western facade could be recycled into useful elements?

A: Yes, obviously. Not useful in terms of potential ground value, but remember that's artificial, created by zoning regulations. It doesn't necessarily follow that the buildings couldn't be economically used in those terms.

Q: How do you feel about the Square being used as a bus terminus?

A: You want to get the bulk of your traffic away, your Post Office traffic. Pedestrianisation is the only way to fix it up.

In think the Square got out of hand, lost its character, when it was made a circle for trams. It means it hasn't got a common — an open space.

Q: Do you think that the fact the Square is a frozen area, under Government control and not city council, is part of the problem?

A: Now one probably comes to the crux of Pretoria's problem altogether. Too many authorities having the say. The impression one gets here is that there is complete confusion. Demolishing the western facade seems to be an ad hoc decision in terms of do we need this little